

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra českého jazyka a literatury

Dívčí výchovně-vzdělávací literatura z přelomu 19. a 20. století

Diplomová práce

Autor: Bc. Nela Macháčková
Studijní program: N 7504 – Učitelství pro střední školy
Studijní obor: Učitelství pro střední školy – český jazyk a literatura
Učitelství pro střední školy – dějepis
Vedoucí práce: doc. PaedDr. Alena Zachová, CSc.

Zadání diplomové práce

Autor:	Nela Macháčková
Studium:	P16P0833
Studijní program:	N7504 Učitelství pro střední školy
Studijní obor:	Učitelství pro střední školy - český jazyk a literatura, Učitelství pro střední školy - dějepis
Název diplomové práce:	Dívčí výchovně-vzdělávací literatura z přelomu 19. a 20. století
Název diplomové práce AJ:	Educational literature for girls at the turn of the 19th and 20th century

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Studie věnovaná vybraným dílům významných českých autorek z přelomu 19. a 20. století, zabývající se výchovně-vzdělávací literaturou pro dospívající dívky. Reflektuje, jakým způsobem vybrané autorky pracují s dobovými modely, jenž byly zobrazeny v dobových příručkách pro dívky.

BAHENSKÁ, Marie. Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století. 1. vyd. Praha: Libri, 2005. 175 s. ISBN 80-7277-241-4. BURIÁNEK, F. Česká literatura první poloviny XX. století. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1981. 345 s. LENDEROVÁ, Milena. K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1999. 300 s. ISBN 80-204-0737-5. OPOLSKÝ, Jan. Růžena Jesenská. Praha: Česká akademie věd a umění, 1944. 17 s. POLÁK, Josef. Česká literatura 19. století. Praha: SPN, 1990. 308 s. ISBN 80-04-23-906-4. POLÁK, Josef. Přehlední dějiny české literatury pro děti a mládež a četby mládeže. Praha: SPN, 1987. 201 s. POSPÍŠIL, O. SUK, V. F. Dětská literatura česká. Praha: SPN, 1924. 308 s. SIROVÁTKA, Oldřich. Literatura na okraji. Praha: Československý spisovatel, 1990. 98 s. ISBN 80-202-0122-X. SLABÝ, Zdeněk Karel. Dívky pro román. Sborník statí. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1967. 176 s. VLAŠÍNOVÁ, Drahomíra. Eliška Krásnohorská. Odkazy pokrokových osobností naší minulosti. Praha: Melantrich, 1987. 318 s.

Garantující pracoviště: Katedra českého jazyka a literatury,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: doc. PaedDr. Alena Zachová, CSc.

Oponent: Mgr. Petra Bubeníčková, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 16.11.2016

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala (pod vedením vedoucí diplomové práce) samostatně, a že jsem v seznamu použité literatury uvedla všechny prameny, ze kterých jsem při psaní práce vycházela.

V Hradci Králové dne

.....

Poděkování:

Poděkovat bych chtěla zejména doc. PaedDr. Aleně Zachové, CSc. za odborné vedení a za přínosné rady při zpracování této diplomové práce.

Můj veliký dík patří i Bc. Barboře Šedivé a Bc. Daniele Krátké za psychickou podporu, cenné rady i za to, že mě přestaly zvat na kulturní a společenské akce všeho druhu, a tudíž jsem se mohla plně věnovat této diplomové práci.

Neméně bych chtěla poděkovat své babičce Marušce, jelikož mi denně a usilovně držela palce.

Anotace

MACHÁČKOVÁ, Nela. *Dívčí výchovně-vzdělávací literatura z přelomu 19. a 20. století*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2019. 75 s. Diplomová práce.

Diplomová práce se zabývá českou literaturou psanou ženami z konce 19. a 1. poloviny 20. století s důrazem na edukační složku. Práce je rozdělena na teoretickou a interpretační část.

V teorii se zaměříme na ženskou otázku a na obraz dívčího vzdělávání v 19. století, na jehož komplexnosti se podílejí i dobové příručky pro dívky od Františky Hansgirkové, Věnceslavy Lužické Srbové a Karla Balíka, ve kterých jsme se zaměřili na vymezení dobového nazírání na ženský úděl.

V interpretační části klademe zřetel na vybrané výchovně-vzdělávací romány. Stěžejními romány jsou *Svéhlavička* od Elišky Krásnohorské a *Jarmila* od Růženy Jesenské.

Záměrem práce je postihnout, jakým způsobem autorky zaznamenávají edukaci dívek a jejich mravní vývoj, jaké prostředí a jací činitelé se podílejí na výchovně-vzdělávacím procesu. V závěrečném shrnutí porovnáme všechny námi zvolené ukazatele.

Klíčová slova: ženská otázka, vzdělávání dívek, výchovně-vzdělávací literatura, literatura psaná ženami, Františka Hansgirková, Věnceslava Lužická Srbová, Karel Balík, Eliška Krásnohorská, Růžena Jesenská.

Annotation

MACHACKOVA, Nela. *Educational Literature for Young Women in Between 19th & 20th Century*. Hradec Kralove: Pedagogical Faculty of University in Hradec Kralove, 2019, 75 pp, Diploma Thesis.

This thesis is an examination of Czech literature written by women at the end of the 19th century and during the first half of the 20th century, focusing on the subject of Education. The thesis is thematically divided into theoretical and interpretational.

In the first part we are considering the role of women in the education system of the 19th century, the complexity of which is reflected in period handbooks by Frantiska Hansigirgova, Venceslava Luzicka Srbova and Karel Balik. We will explore how education shaped the destiny of the female in that specific time period.

In the second part we are discussing educational novels *Svehlavicka* by Eliska Krasnohorska and *Jarmila* by Ruzena Jesenska.

The aim of the thesis is to explore the way female authors recorded education of young women and the development of their manners and how environmental and other factors contributed to their educational process. A summary of all aspects is included at the very end of the thesis.

Keywords: women's issues, literature written by women, girl's education, educational literature, Frantiska Hansigirgova, Venceslava Luzicka Srbova, Karel Balik, Eliska Krasnohorska, Ruzena Jesenska.

Obsah

Úvod	9
1. Ženská otázka ve spojitosti s edukací dívek.....	11
2. Výchova a vzdělávání dívek v 19. století	14
2.1 Domácí vzdělávání	15
2.2 Klášterní vzdělávání	16
2.3 Soukromé vzdělávací ústavy a školy.....	16
2.4 30. a 40. léta 19. století.....	18
2.4.1 Magdalena Dobromila Rettigová	18
2.4.2 Karel Slavoj Amerling a Bohuslava Rajská.....	19
2.5 Veřejné dívčí školy a spolková činnost s důrazem na edukaci a osvětu	21
2.5.1 Spolek Slovanek.....	21
2.5.2 Americký klub dam.....	21
2.5.3 Vyšší dívčí škola	23
2.5.4 Spolek sv. Ludmily a Ženský výrobní spolek.....	25
2.6 Minerva	26
3. Dobové příručky pro dívky a budoucí hospodyně	28
3.1 Františka Hansgirková.....	29
3.2 Věnceslava Lužická-Srbová	30
3.3 Karel Balík	32
3.4 Shrnutí	34
4. Dívčí román	36
4.1 Zařazení dívčí četby a názor na ni	37
4.2 Dívčí román zaměřený na výchovu.....	38
5. Eliška Krásnohorská – Svěhlavička.....	40
5.1 Recepce díla	41
5.2 Postava Zdenky Menšíkové.....	43
5.3 Vzdělání a výchova	45
5.4 Výchovní činitelé a výchovné rady	50
5.5 Shrnutí	54
6. Růžena Jesenská – Jarmila	56
6.1 Recepce díla	57
6.2 Postava Jarmily Vojtěchovské.....	57
6.3 Vzdělání a výchova	59
6.4 Výchovní činitelé a výchovné rady	62
6.5 Shrnutí	66

Závěr	68
Seznam použité literatury	71
Primární literatura	71
Dobová literatura – příručky a paměti	71
Odborná literatura a monografie	73
Studie a články	75

Úvod

„Náleží jí [ženě – pozn. NM], aby, jelikož jest z těla a duše, ukojena byla nejen žízeň a hlad tělesný, ale i dychtění ducha nesmrtelného; náleží jí, aby směla působiti a chleba k ukojení svých tělesných potřeb dobývati sobě podle schopností, s nimiž se narodila a jež v sobě vypěstila, náleží jí, aby všechny zdroje vědění a umění, pokroku a svobody, jež civilisace po tisíciletí odkrývala, byly jí učiněny přístupnými, tak aby z nich čerpala a [...] dále [s nimi – pozn. NM] pracovala.“¹ Těmito slovy Teréza Nováková v knize *Ze ženského hnutí* vymezuje požadavek na ženské vzdělání a následné uplatnění. V těchto úvahách nebyla sama, obdobné požadavky klade i Bohuslava Rajska, Božena Němcová, Honorata Zapová, Karolina Světlá nebo Eliška Krásnohorská. České ženské hnutí je specifické tím, že se ženami spolupracovali i osvícení muži,² mezi které patří např. Karel Slavoj Amerling, Vojtěch Náprstek či Tomáš Garrigue Masaryk.

V práci se zaměříme na vývoj dívčího studia v Čechách v období od 19. století do počátku 20. století. Pozornost bude kladena na dívky ze středních vrstev, tj. rodiny úředníků, lékařů, advokátů, kupců, řemeslníků apod., avšak neopomineme ve stručnosti nastínit vzdělávací proces u vyšších a nižších tříd. Zaobírat se budeme i nejednotnými vzdělávacími koncepty, které udávaly směr budoucího života žen. Na jedné straně stojí tzv. hospodyňské školy hlásící se k odkazu Magdaleny Dobromily Rettigové, které svým zaměřením vedou dívky k pěstování dobrých mravů, k ručním pracím a péči o domácnost a manžela. Na straně druhé rozvíjí svou představu o dívčím vzdělání Eliška Krásnohorská, která zakládá všeobecné dívčí gymnázium Minerva. Pro zmapování dobového kontextu jsme vycházeli z publikací českých historiček, které se zabývají ženskou otázkou. Patří mezi ně Milena Lenderová a její publikace *K hříchu i k modlitbě*, Marie Bahenská, jejíž práce *Počátky emancipace žen v Čechách* je zaměřena převážně na dívčí vzdělávání a ženskou spolkovou činnost, nebo v neposlední řadě dílo *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století* od Jany Burešové. Dále nám jako zdroje informací posloužily práce Mileny Secké či Pavly Vošahlíkové. Cenné pro nás byly i vzpomínky Elišky Krásnohorské. Znalost dobového kontextu a vývoje dívčího vzdělávání považujeme za klíčové k tomu, abychom lépe pochopili beletristická díla námi sledovaných autorek.

---

¹ NOVÁKOVÁ, Teréza. Ženino právo na svobodnou volbu povolání a na volný přístup ke vzdělání všeho druhu In. *Ze ženského hnutí*. Praha, 1897. s. 184.

² ŠTEPÁNKOVÁ, P. „Když jdu, tak jdu.“ Nezadržitelná Božena Viková-Kunětická. In *V bludném kruhu. Mateřství a vychovatelství jako paradoxy modernity*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. s. 32.

Dívky nebyly vzdělávány a vychovávány pouze prostřednictvím škol. Vycházelo mnoho dobových příruček, které měly dívkám vštípit mravní zásady a připravit je na život manželky, matky a hospodyně. Věnceslava Lužická-Srbová pořádala přednášky spolku Domácnost, které později dostaly písemnou podobu ve formě příruček. Obdobné hospodyňské příručky vydává i Františka Hansgírgová – *Průvodce dívky a budoucí hospodyně* nebo *Hospodyně našeho věku*. Mravní ponaučení dívkám prostřednictvím svých děl předávají i muži, mezi které můžeme zařadit Karla Balíka a jeho dílo *Květnice: Kniha pro dívky*. Tyto publikace nám poslouží především coby průvodci dobového myšlení, kteří byli předzvěstí výchovně-vzdělávací beletrie pro dívky.

Interpretační část je zaměřena na vybrané dívčí romány, které čtenářky velice výrazně umravňují a zprostředkovávají jim rady, ať už praktické či týkající se upevnování charakteru, jež dívkám usnadní jejich cestu životem.

První námi zvolenou autorkou je Eliška Krásnohorská, jakožto průkopnice české dívčí četby. Tato práce by se neobešla bez jejího nejvydávanějšího díla – *Svéhlavičky*. Dále mezi vybrané autorky zařazujeme již širší veřejnosti zapomenutou Růženu Jesenskou s jejím románem *Jarmila*.

Zaměříme se pouze na první díl jejich románového cyklu. Předmětem našeho zájmu jsou rady pro dospívající dívky s důrazem na formování charakteru a na osvojení si činností, které by dívka 19. století měla ovládat. V pokračováních autorky vykreslují již dospělé hrdinky a jsou jim udílány obdobné rady, které přináší Věnceslava Lužická-Srbová ve svém *Svatebním daru*.

Vybrané romány podrobíme analýze, při níž budeme sledovat psychologii a vývoj hlavních hrdinek, jak probíhá jejich výchova a vzdělávání, tj. v jakém prostředí se nacházejí a jací činitelé na ně výchovně působí (školní prostředí, učitelé, rodina, přátelé). Zaměřujeme se i na konkrétní výchovné rady, které mají formovat charakter hlavních postav a připravit je na budoucí život. Zvolené faktory následně podrobíme vzájemné komparaci a porovnáme je i s dobovými požadavky a příručkami.³

---

³ Citace v celé diplomové práci jsou psány původním pravopisem, nejsou editovány.

1. Ženská otázka ve spojitosti s edukací dívek

Ženská otázka, formující se zejména v 19. století, neodmyslitelně souvisí s požadavkem vzdělávání žen. Nelze však říci, že dívky nebyly do této doby vzdělávány. Abychom pochopili vznik a zejména vývoj této otázky, musíme se vrátit až do dob Marie Terezie, která se rozhodla reformovat téměř všechny sféry lidského života, tudíž i vzdělávání. Roku 1774 zavádí Všeobecný školní řád, tj. povinné vzdělávání⁴ pro děti od 6 do 12 let bez rozdílu pohlaví a sociálního postavení, čímž chtěla zvýšit celkovou gramotnost. I dívky měly tedy povinnost se vzdělávat a v mnoha případech navštěvovaly veřejné školy zřizované Marií Terezií. Než začaly vznikat přímo dívčí školy, výuka byla koedukovaná, popřípadě vznikaly čistě dívčí třídy. Ve školách se dívky učily potřebné minimum – číst, psát, počítat, náboženství a ručním pracím se zaměřením na šití, pletení, vyšívání a háčkování. Dívky měly možnost navštěvovat čtyřleté hlavní školy, které vznikaly v krajských městech, avšak výuka na těchto školách pro ně končila po absolvování prvních dvou let. Ve třetím a čtvrtém ročníku byl součástí výuky dějepis, zeměpis, přírodopis, německý sloh, popřípadě i latina, což bylo pro dívku považováno za zbytečné, a proto jakmile bylo dívce dvanáct let a naplnila tak svou povinnost, ze školy odchází. I tímto byla dívkám dána jasná cesta – práce v domácnosti, na poli, nebo ve službě.⁵ Dívčí vzdělání bylo tedy v porovnání s chlapeckým značně ochuzeno, na což začínalo být upozorňováno prostřednictvím ženské otázky. K tomuto tématu se vyjadřuje i Eliška Krásnohorská těmito slovy: „*Již od počátku školského cviku činí se rozdíl mezi děvčetem a hochem, jakoby se v dívce schválně chtěla vypěstovat polovičatost, duševní nedbalost a pouhá hravost [...]. Slečinka má všeho trochu, nic důkladně: musí do světa za výživou jako muž, ale neučila se ničemu pořádně jako muž.*“⁶

Pro dívčí vzdělávání bylo určující, ze které společenské vrstvy dívky pocházely, jak ve své studii *Žena v 19. století jako „přívěsek“?* rozebírá Jana Macháčová. Movité rodiny, především z Prahy, často pro své dcery volily soukromé školy či výchovu u šlechtičen. Naopak dívky z nižších vrstev si přepych vzdělání nemohly dopřát – již v útlém věku se musely podílet na chodu domácnosti a starat se o mladší sourozence.

---

⁴ Uvádí se, že Marie Terezie zavedla povinnou školní docházku, avšak děti byly často vzdělávány doma. Tuto cestu preferovaly vyšší a zámožné střední vrstvy, jelikož soukromé vzdělávání považovaly za kvalitnější a důstojnější. Bylo však zákonem dáno, že se děti musí dvakrát do roka dostavit k prověření znalostí do hlavní či normální školy.

⁵ LENDEROVÁ, M. *K hříchu i k molitbě. Žena v minulém století*. Praha: Mladá fronta, 1999. s. 44-45.

⁶ KRÁSNOHORSKÁ, E. *Ženská otázka česká*. Praha, 1881. s. 23.

V době nepřítomnosti nebo smrti matky ji musely ve všem nahradit. Pokud bylo v rodině více dcer, mladší mohly jít do služby, uplatnit se jako prادلeny, švadleny apod.

V souvislosti s ženskou otázkou byla zásadní aktivita dívek ze středních vrstev, čehož si je vědoma i Machačová a shrnuje svou studii následovně: „*Ano byly to dívky z prostředí inteligence a úředníků, které nesly prapor vzdělání pro samostatnou ekonomickou i veřejnou angažovanost [...]. Přesto zůstávaly ženy po celé 19. století většinou především součástí rodiny, chcete-li „přívěsek“ muže.*“⁷

Všeobecné vzdělání bylo dívkám dlouho odpíráno, jelikož ve společnosti panoval názor, že zárukou spokojeného a ekonomicky zajištěného života je pouze sňatek. V knize *Dívka, její vychování a určení* Josef Veselý ale uvádí, že „*nesmíme ustavičně volati, aby žena konala povinnosti svého povolání ženského, když nemůžeme všechněm ženám připravit domácnost' aneb jisté, stálé postavení v rodině.*“⁸ Hovoří tedy o problému, že ne všechny dívky měly možnost se vdát (statistický přebytek žen, muži upřednostňovali mládenectví před nákladným rodinným životem apod.), což bylo prvotním motivem k tomu, aby se domáhaly vzdělání a následného profesního uplatnění.

Stanislav Kostka Neumann se ve své velice obsáhlé publikaci *Dějiny ženy* zabývá pohledem na ženu a jejími rolemi od pravěku po současnost. Uvádí, že „*boj žen o vzdělání a zaměstnání se tedy ve druhé polovině 19. století stal promyšleným a rostoucím tažením [...]. Je nutné jej pokládat za zákonitý sociologický jev, jehož příčiny nevězí v nějakém módním poblouznění ducha, ale v hospodářských a sociálních poměrech.*“⁹ Je tedy zřejmé, že touha po vzdělání nebyla rozmarem znuděných paniček, jelikož vzdělání a zaměstnání se pro mnoho žen staly existenční otázkou.

Někteří se stavěli proti emancipaci žen, protože prý připravuje ženu o její ženskost a rozbíjí rodinný model, jelikož gramotnost v sobě skrývala předpoklad pro jejich ekonomickou nezávislost. Uvědomělé ženy však nesouhlasily s tím, že by chtěly zničit tradiční pojetí rodiny. Usilovaly pouze o profesní uplatnění, ale byly si vědomy toho, že „*omezený přístup k vyššímu a odbornému vzdělání je vylučoval ve velké míře z kvalifikovaných, lépe placených a prestižních povolání*“¹⁰, a o to více se začaly domáhat lepšího vzdělání. Tento počín je zásadní, což dokládá i Pavla Vošahlíková ve své studii

---

⁷ MACHAČOVÁ, J. Žena v 19. století jako „přívěsek“? In *Dějiny žen*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006. s. 213.

⁸ VESELÝ, J. *Dívka, její vychování a určení*. Praha, 1881. s. 13.

⁹ NEUMANN, S. K. *Dějiny ženy. Populárně sociologické, etnologické a kulturně. historické kapitoly*. Praha: Otakar II., 1999, s. 1015.

¹⁰ VOŠAHLÍKOVÁ, P. Kvalifikace, profesionalizace a tzv. ženská povolání v českých zemích. In *Dějiny žen*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006. s. 358.

s názvem *Kvalifikace, profesionalizace a tzv. ženská povolání v českých zemích: „Přístup žen a dívek k odbornému a vyššímu všeobecnému vzdělání se v očích většiny průkopnic českého ženského hnutí stal v 70. a 80. letech 19. století východiskem a základním nástrojem ženského zrovnoprávnění.“*¹¹

---

¹¹ VOŠAHLÍKOVÁ, P. Kvalifikace, profesionalizace a tzv. ženská povolání v českých zemích. In *Dějiny žen*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006. s. 359.

2. Výchova a vzdělávání dívek v 19. století

„*Boj o ženské vzdělání, o přístup k němu, o jeho obsah i rozsah, o místa, kde se má realizovat, má svou dlouhou historii, historii, která je těžko uchopitelná a tak trochu mlhavá.*“¹² Těmito slovy nás Milena Lenderová ve své knize *K hříchu i k modlitbě* uvádí do problematiky ženské edukace. Ženské vzdělání prošlo mnoha proměnami, než došlo svého cíle, tj. prolomení rozdílů mezi dívčím a chlapeckým vzděláním. Dynamický vývoj je úzce spjat s názory tehdejší společnosti, která se obávala narušení zaběhnutého a fungujícího modelu, o kterém více pojednává Lynn Abramsová v publikaci *Zrození moderní ženy* a označuje ho jako „*ideologii oddělených sfér*“.¹³ Ženská úloha byla jasná: „*jako manželka je povinna svému choti láskou, starostlivostí a péčí, jako matka je povinna porodit a vychovat děti, jako hospodyně se vyznačovat pořádkumilovností, čistotou, pílí a šetrností.*“¹⁴

Již z předchozí kapitoly víme, že od dob Marie Terezie byly děti ve věku 6 – 12 let povinny navštěvovat školy, či se jiným způsobem vzdělávat. Otázkou tedy je, jakým způsobem se starším dívkám mohlo dostat vzdělání?

Dívčí gramotnost byla v 1. polovině 19. století prosazována velice pomalu. Milena Lenderová uvádí, že „*hlavní zábranou byla představa o zbytečnosti ženského vzdělání, zakořeněná ve všech sociálních vrstvách.*“¹⁵ Měšťanské a šlechtické vrstvy nepotřebnost vzdělání vysvětlují tak, že „*přílišný objem znalostí ženám škodí, jsou přepjaté, nervózní a muži se v jejich společnosti necítí dobře.*“¹⁶ I přes tyto odmítavé názory se dívkám vzdělání dostávalo zprvu pouze prostřednictvím domácích učitelů, klášterních škol či soukromých ústavů, později začaly vznikat čistě dívčí školy. Tato edukace připravovala dívky spíše na stav manželský, než k výdělečně činnosti.

V knize *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století* Jana Burešová však uvádí, že „*ženy v měšťanské společnosti [...] měly po absolvování obecné školy, případně měšťanky, dvě možné životní cesty: vdát se, což byla přece jen ekonomicky zajištěná pozice, nebo zůstat jaksí navíc v rodině a pomáhat ručními pracemi*

---

¹² LENDEROVÁ, M. *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*. Praha: Mladá fronta, 1999. s. 39.

¹³ ABRAMSOVÁ, L. *Zrození moderní ženy: Evropa 1789–1918*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005.

¹⁴ LENDEROVÁ, M. *A ptáš se, knížko má... Ženské deníky 19. století*. Praha: Triton, 2008. s. 249-250.

¹⁵ LENDEROVÁ, M. *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*. Praha: Mladá fronta, 1999. s. 46.

¹⁶ Tamtéž. s. 46.

vylepšovat rodinný standard [...].¹⁷ Postupem času se však neprovdané ženy stávaly pro rodinu spíše zátěží a bylo pro ně třeba nalézt východisko z této situace. Nesměly se však kompromitovat manuální prací, jelikož ta byla vyhraněna pouze pro ženy z nižších vrstev, tj. dělnice či služky. Ženy z vyšších a středních vrstev mohly zastávat pouze taková povolání, která odpovídala jejich stavu. K dosažení vhodného povolání jim chyběla potřebná klasifikace, jelikož neměly možnost navštěvovat žádné vyšší či odborné školy.¹⁸ Odbornou způsobilost ženám přináší až 60. a 70. léta, kdy vznikaly obchodní a průmyslové dívčí školy. Veškeré úsilí o vyšší dívčí vzdělání vrcholilo založením soukromého gymnázia Minerva, které dívkám pomalu, ale jistě otevírá cestu na univerzity.

2.1 Domácí vzdělávání

Tato forma vzdělávání se pojí s vyššími vrstvami a s rodinami úředníků a advokátů, protože se nejednalo o lacinou záležitost. Rodiče pro své dcery chtěli to nejlepší, a proto výběru učitelů či učitelek věnovali náležitou pozornost. Často do rodin docházeli učitelé z veřejných škol či kněží, látka byla následně procvičována s vychovateli.

Vzdělání těchto dívek sloužilo spíše k reprezentaci stavu – učily se proto cizím jazykům, kreslit, hrát na hudební nástroj, tanci a etiketě a do určité míry jim byly předávány i všeobecné znalosti (důraz byl kladen především na zeměpis, dějepis a literaturu). Původně vyučoval všechny předměty jeden učitel. Později však dochází k diferenciaci a rodiče si potrpí na to, aby hodiny cizího jazyka (většinou se jednalo o francouzštinu) vedla rodilá mluvčí a hodiny hudby odborník.

Rodiče se často uchýlovali k tomuto kroku z důvodu, že si byli vědomi toho, že dívkám na veřejných školách není dána dostatečná pozornost a prostor k rozvoji, jelikož učitelé se předně věnovali chlapcům. Dalším důvodem byl fakt, že na veřejné školy byly dávány děti z hůře situovaných rodin a movitější rodiče se obávali, že by od nich jejich potomci mohli chytit nějakou nakažlivou nemoc, vši, či se pouze obávali špatného působení na své ratolesti.¹⁹ Milena Lenderová dodává, že soukromé vzdělávání však nemuselo být nutně kvalitnější než školské, jelikož „široká škála předmětů, vyučovaná osobami bez pedagogického vzdělání, většinou nárazově a nesystematicky, mohla vést k určité

---

¹⁷ BUREŠOVÁ, J. *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2001. s. 31.

¹⁸ Tamtéž. s. 31-32.

¹⁹ LENDEROVÁ, M. *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*. Praha: Mladá fronta, 1999. s. 48.

povrchnosti [...].²⁰ Domácí vyučování však neodsuzuje, pouze chce poukázat na jeho možné nedostatky.

2.2 Klášterní vzdělávání

Dalším způsobem edukace dívek, který byl preferován zejména aristokraty, ale v menší míře i městskými rodiči, byla klášterní výuka. Pobyt v klášteře nebyl nijak limitován – dívky zde mohly pobýt několik měsíců či několik let.²¹ Vedle Ústavu šlechticů a kongregace Anglických panen byl velice oblíbený a vyhledávaný ženský řád Voršilek,²² které budovaly celé školské komplexy, kterým nechyběla ani tělocvična. Vzdělání, které Voršilky poskytovaly, bylo pokládáno za velice kvalitní, jelikož „*řádové učitelky bylo možné nalézt v řadě prázdninových kurzů, které je měly vybavit znalostmi o právě moderních způsobech výuky, předmětech dosud tak zcela nerozšířených, ale i například módních směrech výtvarného umění či pro městskej svět objevených technikách lidových výšivek.*“²³

Dívky se zde, kromě náboženství a mravních zásad, učily potřebné trivium (tj. číst, psát a počítat) a samozřejmě ruční práce. Klášterní školy navštěvovaly i starší dívky, a to zejména před svatbou, aby se zde naučily umírněnosti a zbožnosti. Školy poskytovaly i výuku cizích jazyků, přičemž byl především z tohoto důvodu vyhledáván Ústav šlechticů, který byl vystaven podle francouzského vzoru, a tak si zde dívky mohly osvojit kvalitní francouzštinu.²⁴

2.3 Soukromé vzdělávací ústavy a školy

V Praze nebylo překvapující, když „*výchova středních vrstev kopírovala šlechtickou: cizí jazyky, především francouzština (němčina byla v bilingvním prostředí českých měst samozřejmostí) reálie, dějiny umění, kreslení, hudba, aktivní hra na hudební nástroj či zpěv* [...].“²⁵ Je tedy patrné, že ani pro střední vrstvu nebylo vzdělání poskytované veřejnou školou dostačující. Často volily soukromé vzdělávací ústavy,

²⁰ LENDEROVÁ, M. *A ptáš se, knížko má... Ženské deníky 19. století*. Praha: Triton, 2008. s. 51.

²¹ Tamtéž. s. 51.

²² Voršilky přišly do českých zemí po třicetileté válce a působí u zde doposud.

²³ MACKOVÁ, M. *Žena 19. století ve zdech kláštera*. In *Dějiny žen*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006. s. 308.

²⁴ LENDEROVÁ, M. *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*. Praha: Mladá fronta, 1999. s. 42.

²⁵ LENDEROVÁ, M. *A ptáš se, knížko má... Ženské deníky 19. století*. Praha: Triton, 2008. s. 51.

kteře měly doplňovat a rozšiřovat domácí výuku. Stejně tak jako u klášterní školy, ani zde nebyla délka výuky nijak limitována. Dívky zde mohly strávit jeden rok či deset let, průměrně však školu navštěvovaly po dobu dvou až tří let. Výuka probíhala povětšinou v bytě vlastníka ústavu, kde mohly být dívky rovněž ubytovány. Pokud ústav neměl ubytovací kapacitu, byly dívky umístěny u počestné, ideálně nějakým způsobem příbuzné, rodiny.

Žádanou byla soukromá škola manželů Svobodových, která byla zbudována v 50. letech 19. století a kterou navštěvovaly vedle Elišky Krásnohorské i její sestry Julie a Bohdana, Zdenka Havlíčková (dcera Karla Havlíčka Borovského), Růžena Čechová (sestra Svatopluka Čecha), Blažena Erbenová (dcera Karla Jaromíra Erbena) nebo v neposlední řadě i neteře Františka Ladislava Riegra Bohumila a Božena Machačková.²⁶ Z výčtu jmen je zřejmé, že škola byla populární u literárně či politicky činných rodin. Eliška Krásnohorská vzpomíná na školu i na její majitele následovně: „*Mladí ti manželé, bezdětní, zdrávi a podnikavi, sotva že si zařídili onen ústav, měli úspěch. Oba byli sličného zevnějšku a uhlazeného chování, požívali nejlepší pověsti co do povahy i co do působení učitelského, tak že mívali vždy dosti žáček z měšťanských domů pražských i domácích chovank z vážených rodin venkovských.*”²⁷ Z toho, co nám Krásnohorská prozradila, musíme zdůraznit fakt, že manželé Svobodovi zbudovali ryze dívčí školu, která byla zároveň soukromým ústavem pro dívky žijící mimo Prahu.

Jak jsme již výše zmínili, náplň výuky nápadně připomíná domácí výuku dívek z aristokratických rodin a výjimkou není ani škola Svobodových. Za vysvětlení nám může posloužit fakt, že paní Helena Svobodová, rodilá Švýcarka, byla guvernankou v německé rodině bohatého pražského advokáta, a byla tudíž s edukací vyšších vrstev obeznámena. Sama vyučovala dívky francouzštině, němčině a ručním pracím, její manžel, Antonín Svoboda, zasvětil dívky do základů dějepisu, zeměpisu a samozřejmě je učil i náboženství a mravouku. U dívek byla rozvíjena i umělecká stránka (hra na hudební nástroj, kreslení, umění psát dopisy), a proto na školu docházeli i další pedagogové, mezi které patřil např. akademický malíř Jan Popelík.²⁸

---

²⁶ KRÁSNOHORSKÁ, E. Kus mládí ve škole. In *Z mého mládí. Vzpomínky životopisné*. Praha: Vaněk a Votava, 1928. s. 84.

²⁷ Tamtéž. s. 84.

²⁸ LENDEROVÁ, M. *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*. Praha: Mladá fronta, 1999. s. 55-56.

2.4 30. a 40. léta 19. století

Velkým impulsem k ženskému vzdělávání a následnému budování škol bylo národní obrození a s ním spojené vlastenectví. Onu syntézu národní a ženské emancipace dokládá Petra Štěpánková následujícími slovy: „*Cílem [ženského hnutí – pozn. NM] byla sebevědomá a uvědomělá matka, která by vlasteneckou výchovou zajistila národně uvědomělou nastupující generaci.*“²⁹ Ve společnosti panoval názor, že ženě, jakožto matce, manželce a hospodyni, zcela jistě postačí náboženství, trivium a schopnost vést domácnost. Buditelé však usilují o to, aby ženám byla dána jistá nadstavba ve vzdělávání. Představu o oné nadstavbě si můžeme utvořit z dopisu Vojtěcha Náprstka z roku 1843: „*O jakž mnoho můžete Vy dívky k zachování národního jazyka přispěti! Z Vás vyrostou panny, z panen budou manželky a matky – k matkám se dívky nejvíce tulí, jich se na věci dotazují, k nim větší důvěrnosti než k otcům mívají. Matky tedy mohou nejprvnější přirozenou lásku v outlá srdéčka dítek svých i k řeči mateřské vštěpovati, neboť ony jsou nejprvnější jich učitelkyně...*“³⁰

Jelikož je národní obrození záležitostí několika desítek let, zaměříme svou pozornost pouze na poslední fázi národního obrození, tj. na třicátá a čtyřicátá léta 19. století a na působení Magdaleny Dobromily Rettigové, Karla Slavoje Amerlinga a Bohuslavy Rajske.

2.4.1 Magdalena Dobromila Rettigová

Mnozí Magdalenu Dobromilu Rettigovou považují pouze za autorku *Domácí kuchařky*. V této knize pouze neradí, jak daný pokrm připravit a servírovat, ale i jak hospodařit, stolovat, konzervovat potraviny, jaké návyky by si měla hospodyňka osvojit včetně hygieny v kuchyni apod. Pro nás je však zásadní, že v místech, kde pobývala, vedla kurzy pro dívky, které byly zaměřeny zejména na kulinářské dovednosti a ruční práce (od pletení a vyšívání až po háčkování a paličkování). Marie Bahenská se ve své publikaci *Počátky emancipace žen v Čechách* Rettigové věnuje a uvádí, že jejím ideálem byly tzv. domácí ctnosti.³¹ Co tvořilo alfu a omegu správné hospodyně již víme, avšak Rettigová dbala i o mravní výchovu děvčat – měly být pořádkumilovné,

²⁹ ŠTEPÁNKOVÁ, P. „Když jdu, tak jdu.“ Nezadržitelná Božena Viková-Kunětická. In *V bludném kruhu. Mateřství a vychovatelství jako paradox modernity*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. s. 32.

³⁰ LENDEROVÁ, M. *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*. Praha: Mladá fronta, 1999. s. 58.

³¹ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. Praha: Libri, 2005. s. 16.

čistotné, pracovité, zbožné, ale hlavně, což je pro toto období určujícím, vlastenecky smýšlející. Onoho vlasteneckého citění se snažila docílit vycházkami do přírody, výlety s kulturním programem či čtením českých autorů. Tím u dívek rozvíjela povědomí o národní historii a přírodních krásách českých zemí. Důraz byl však stále kladen především na roli matky v domácnosti. Později na její působení navazují tzv. hospodyňské či kuchařské školy.

Rettigová působila převážně mimo Prahu (např. v Litomyšli, Přelouči, Ústí nad Orlicí). Dívkám zde nebylo zapotřebí, aby se orientovaly v literatuře, zeměpise, dějepise, jazycích apod., poněvadž neměly možnost tyto poznatky uplatnit. V Praze však byla situace naprosto odlišná a na vzdělání dívek byly kladeny vyšší nároky. Pokud se dívka chtěla dostat do lepší společnosti, znalosti v péči o domácnost nebyly dostačující. Dívky musely být schopny konverzovat v různých jazycích (němčina, francouzština či italština) a na různá témata (společenská situace, dějiny literatury a umění, cestování). Pokud se chtěla výhodně provdat, musela dokázat, že je schopna řádně reprezentovat svého budoucího manžela.

2.4.2 Karel Slavoj Amerling a Bohuslava Rajská

Pedagog Karel Slavoj Amerling byl ženské otázce velice nakloněn. Jana Burešová ho považuje za průkopníka organizace ženské emancipační práce, který se zasadil o to, aby „žena nebyla vylučována z účasti v kultuře, aby jí byly dány prostředky ke vzdělání a aby na tomto základě mohla dosáhnout postavení v životě, jež by jí poskytovalo více práv, než k jakým ji opravňoval dosavadní společenský řád [...]“.³² Amerling nechtěl zůstat jen u slov, a tak se rozhodl roku 1842 zbudovat školu nazvanou Budeč,³³ kterou o rok později rozšířil o dívčí oddělení – jednalo se tak o první veřejnou dívčí školu vůbec. Jeho plán však zdaleka nekončil, chystal se tuto instituci rozšířit o učitelský ústav, vyšší dívčí školu, průmyslovou školu, hudební ústav a ústav pro slabomyslné, avšak k realizaci neměl dostatek finančních prostředků.³⁴ Již zbudování samotné školy bylo velice nákladné, jelikož se ve škole nacházely četné specializované učebny, mezi které patří např. truhlářské dílny, chemické laboratoře, barvírny, sklárny, brusírny, knihtiskárny či hvězdářská observatoř.

---

³² BUREŠOVÁ, J. *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2001. s. 53.

³³ Názvem chce odkázat na přemyslovské hradiště Budeč, kde pobýval a učil se svatý Václav. Jedná se tedy o nejstarší školu v Čechách.

³⁴ BAHENSKÁ, M. *Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. Praha: Libri, 2005. s. 10-11.

„Amerlingova myšlenka, učit ve svém všeučilišti všechny lidi všemu, byla krásná, ale prováděl ji tak naivně, bez ohledu na skutečnost, nedostatek peněz, pomůcek, učitelských sil, že musil záhy ztroskotati.“³⁵ Přes veškeré jeho snahy musel školu roce 1848 prodat a stal se z ní činžovní dům.

Bohuslava Rajská, vlastním jménem Antonie Reissová, byla taktéž velmi činnou v oblasti dívčího vzdělávání. Svou veřejnou činnost zahájila už v roce 1839, kdy založila Společnost dívek českých. Náplní tohoto spolku byla zejména překladatelská činnost. Marie Bahenská vyzdvihuje její osobnost a přínos českému ženskému hnutí: „*Svůj osobní život zcela podřizovala práci a povinnostem, vychovatelským či vlasteneckým [...] a patřila k prvním organizátorkám dívčího vzdělávání.*“³⁶

Její sestry byly provdány do vlasteneckých rodin Staňkových a Fričových, které založily české vlastenecké salóny, jejichž prostřednictvím se Rajská seznámila s řadou českých vlastenců. Důležitým však byl fakt, že tyto salóny počítaly s ženskou účastí a pořádaly naučné přednášky přímo pro ženy. Právě zde se Rajská setkává s Karlem Slavojem Amerlingem, který patřil mezi přednášející. Obdobně jako Amerling i ona zakládá roku 1843 dívčí školu.

Náplní obou škol bylo dát dívkám skrovné všeobecné vzdělání. Důraz byl kladen na češtinu, literaturu, přírodovědu, ruční práce a němčinu. Na škole Bohuslavy Rajské se učily dívky do svých patnácti let, poté mohly ve svém studiu pokračovat na Budči, kde byly vychovávány zejména budoucí učitelky.³⁷

Roku 1845 se provdala za obrozence Františka Ladislava Čelakovského a svůj život podřídila péči o jeho děti z předchozího manželství. Tak prakticky zaniká její veřejná činnost a záhy i její dívčí ústav.

---

³⁵ TILLE, V. *Božena Němcová*. Praha: Družstevní práce, 1947. s. 44.

³⁶ BAHENSKÁ, M. *Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. Praha: Libri, 2005. s. 13.

³⁷ SECKÁ, M. *Americký klub dam. Krůček k ženské vzdělanosti*. Praha: Národní muzeum, 2012. s. 9-10.

2.5 Veřejné dívčí školy a spolková činnost s důrazem na edukaci a osvětlu

2.5.1 Spolek Slovanek

V roce 1848 byl v Praze založen ženský spolek Sestry Slovanské čili Spolek Slovanek. Mezi členy patřily např. Honoráta Zapová či Johana Fričová. Svým provoláním se snaží poukázat na bídnou úroveň ženského vzdělání: „*Milé sestry! dowolte, abychom si upřímné slowo o wychowání ženského pohlawí w Čechách a na Morawě powěděly [...]. Nemůžeme my ženy býti něčeho lepšého schopny? – Čiliž wěčně jen co domácí nástroj zůstati máme? Čili nemáme tolik rozumu, síly a moci, abychom se marnivosti swé také opřítí nemohly? O ne, ne, ženy, my jsme lidé, máme rozum, máme duši, my nesmíme tak nízko pod mužem státi!*“³⁸ Spolek usiloval o založení českého národního vzdělávacího ústavu pro děvčata v Praze, avšak jejich záměr nebyl nikdy realizován. Dokladem o jejich úmyslu nám jsou zejména jimi zamýšlené osnovy, které ve své publikaci uvádí Milena Secká: „*1. náboženství a nauka mrawů, 2. přírodopis, lučba, silozpyt, 3. zeměpis, 4. historie česká a literatura, 5. historie všeobecná, 6. mluwnice česká, německá, jinowanská (francouzská jen mimořádně), 7. počtářství, 8. psaní a čtení, 9. nawedení k písemnostem, 10. zpěw a hudba, 11. práce ženské, při kterých se ale nejwíce na užitečnost hleděti bude, 12. učení o bájeslowí a o krásných umění, 13. kreslení, 14. wedení hospodářství.*“³⁹ Z tohoto výčtu je zřejmé, že se dívkám mělo dostat komplexního vzdělání. Výuka zahrnovala i na tu dobu neobvyklé předměty pro dívky – lučba (tj. chemie), silozpyt (tj. fyzika), přednost před francouzštinou měly slovanské jazyky (důraz na všeslovanskou myšlenku). Zajímavý pro nás může být i předmět s názvem "bájeslowí" – touto cestou měly být nejspíše upevněny vlastenecké myšlenky i česká historie.

2.5.2 Americký klub dam

V těchto letech byl veřejně činný i dvaadvacetiletý Vojtěch Náprstek. Již v době studií si uvědomoval omezenost ženského vzdělávání, a možná i proto působil jako soukromý učitel (vyučoval češtině, literatuře, dějepisu a zeměpisu). V souvislosti s tím referoval v roce 1848 o ženské otázce, o potřebě ženské emancipace a řádné výchově dívek. Byl i velice zapáleným vlastencem, což dokládá jeho veřejná činnost – pořádal vlastenecké

³⁸ SECKÁ, M. *Americký klub dam. Krůček k ženské vzdělanosti*. Praha: Národní muzeum, 2012. s. 12

³⁹ Tamtéž. s. 13.

besedy a výlety. V roce 1848 odchází Náprstek do Ameriky, kde se zajímá o ženskou problematiku spojenou se školstvím a uplatňováním žen ve společnosti. Jelikož Amerika tou dobou procházela průmyslovou revolucí, všiml si i využití technického pokroku při vedení domácnosti. Po návratu do Čech v roce 1858 přiváží mnoho amerických "novinek", mezi které patřil např. šicí stroj, žehlička, ždímačka, rychlovařiče, lednička apod. Zejména počátkem 60. let pořádal přednášky, na kterých demonstroval jejich chod a přínos pro domácnost. Ženy měly na tyto přednášky vstup zdarma a staly se vyhledávanými i ženami z venkova.⁴⁰ V *Národních listech* se objevil otevřený dopis českých žen s názvem *Adresa českých paní*, jehož prostřednictvím děkují Náprstkovi za jeho přednášky a veřejné působení ve prospěch ženské otázky: „*Vám, Pane, náleží čest, že jste měl první v národě našem cit pro bídu naši; neb bídou to jest, umírá-li švadlena při vši své pilnosti hlady; bídou jest, musí-li matka zanedbati ducha dítek svých proto, že vyžadují klopotné práce hospodářské jinde její činnost; bídou, vychová-li se dívka jen pro muže a vstoupí-li v sňatek jen proto, že nedojde jinak zaopatření; bídou, cítí-li ženština v prsou svých vlohy a musí-li jich umořiti proto, že společnost jich použití nedovede a nechce. [...] Vy, Pane, první jste k nám volal: Buďte činny, rozdělíme se s vámi o poklady vědy, umění a průmyslu [...]. Sezval jste krajanky své, abyste je obeznámil se stroji, jichž zavedením by se docílila znamenitá úspora času a peněz; mnozí viděli jen stroje a vypočítávali výhody z nich vyplývající. My Vám ale porozuměly a pochopily jsme, že nám ukazujete, jak se jediné jimi otevře ona tuhá brána stoletých předsudků, která před námi uzavírá duševní svět [...].“⁴¹*

V roce 1865 se v domě U Halánků schází přes 40 vlasteneckých a veřejně činných paní a dívek⁴², které se zde účastní přednášky Dr. Františka Studničky. Výkladem byly uchváceny a dohodly se, že se v domě U Halánků budou scházet pravidelně pod názvem Americký klub dam. Milena Secká vysvětluje název tohoto klubu následovně: „*Slovo "americký" bylo synonymem pro "moderní", tudíž to měl být klub vedený podle moderních metod a využívající pokrokových myšlenek, tak, jak to bylo zvykem již v anglosaském světě.*“⁴³

Vedle charitativní činnosti klub pořádal odborné přednášky a kurzy, jejichž prostřednictvím se ženy vzdělávaly a v případě nouze by byly schopny se o sebe postarat. Cíle klubu byly stanoveny následovně: „*vzdělávání svých členů a rozšíření vědomostí*

⁴⁰ SECKÁ, M. *Americký klub dam. Krůček k ženské vzdělanosti*. Praha: Národní muzeum, 2012. s. 15-19.

⁴¹ SVĚTLÁ K., HOLINOVÁ A., PECHOVÁ J., a kol. *Adresa českých paní*. In *Národní listy* [online]. 1863, roč. 3. č. 27. s. 2.

⁴² Patřila mezi ně Karolína Světlá, Eliška Krásnohorská se sestrami, Marie Fričová, Blažena Erbenová, Teréza Nováková, Zdenka Havlíčková, Sofie Podlipská, Marie Riegerová a další.

⁴³ SECKÁ, M. *Vojta Náprstek: Vlastenec, sběratel, mecenáš*. Praha: Vyšehrad, 2011. s. 135.

zejména ženskému pohlaví potřebných, podporovat "blahodárné" ústavy, propagovat zavádění nových myšlenek a strojů do domácnosti a hledění si dětí a školní mládeže [...].⁴⁴

Mnoho ženských spolků se zasadilo o založení škol pro dívky. Ani Americký klub dam v tomto směru nestál stranou. V roce 1885 založil první českou školu kuchařskou pod názvem Domácnost. Při zakládání této školy bylo vzpomenuo na Magdalenu Dobromilu Rettigovou.

Významné bylo i založení prvního českého dívčího penzionátu v roce 1898 pro dívky z mimopražských rodin, které v Praze navštěvovaly střední nebo odborné školy. V penzionátu dívky nebyly pouze ubytovány. Poskytoval i doplňující kurzy literatury, hudby, zpěvu, malování, šití, vaření a učení se cizím jazykům. Chovanky se zde dále učily společenskému chování, navštěvovaly taneční hodiny a účastnily se návštěv divadel, muzeí a pochopitelně i výletů na památná místa.⁴⁵

Činnost klubu byla přelomová v tom, že přednášky byly vedeny opravdovými odborníky⁴⁶ a ženy se neseznamovaly s čistě "ženskými" tématy. Milena Secká, která se zabývá Americkým klubem dam a postavou Vojtěcha Náprstka, uvádí: „*Za prvních třicet let činnosti klubu se konalo 497 přednášek, jichž se zúčastnilo na 28 000 posluchaček. Tematicky přednášky zahrnovaly obory od astronomie přes medicínu, psychologii, chemii, fyziky, geologii, ekonomii, práva, filosofii, náboženství, historii, umění, literaturu, lingvistiku, estetiku až po vyprávění cestovatelů.*“⁴⁷

2.5.3 Vyšší dívčí škola

Vraťme se ale zpět k přelomovému roku 1848, kdy prohlášením Ferdinanda I. byly položeny základy pro zřizování dívčích hlavních škol, které opravdu koncem 50. let vznikají. Důvodem vzniku čistě dívčích škol byla i neustále sílicí kritika školství. Poukazovalo se na fakt, že dívky jsou mnohdy ve škole přehlíženy a pokud rodiče chtějí pro své dcery opravdové vzdělání, musí si připlatit a poslat je do soukromých škol. Karel Alois Vinařický podporuje vznik dívčích škol, jelikož „*samostatné a zvláštní vychování dívek je potřebou samozřejmou. Dívky jako budoucí pomocnice svých matek při živnosti domácí i jako chůvy a služky potřebují svého zvláštního navedení. Nepodá-li jim ho škola,*

---

⁴⁴ SECKÁ, M. *Americký klub dam. Krůček k ženské vzdělanosti*. Praha: Národní muzeum, 2012. s. 23.

⁴⁵ Tamtéž. s. 55.

⁴⁶ Patřil mezi ně prof. Jaroslav Goll, prof. dr. Otakar Hostinský, prof. Tomáš Garrigue Masaryk, prof. Petr Mužák, prof. Jan Evangelista Purkyně, dr. Miroslav Tyrš, Vojtěch Náprstek, Josef Václav Sládek, Jaroslav Vrchlický, Julius Zeyer,...

⁴⁷ SECKÁ, M. *Vojta Náprstek: Vlastenec, sběratel, mecenáš*. Praha: Vyšehrad, 2011. s. 139.

*kdež mohou ho jinde nabyti?*⁴⁸ Vinařický, jakožto kněz, sice dívčí vzdělání opět pojí s rolí matky a hospodyně, ale nic to nemění na faktu, že si je vědom toho, že koedukace není pro dívky vhodná a potřebují školy vlastní.

Stanislav Kodým se ve své publikaci věnované Vojtěchovi Náprstkovi ptá: „*Jaká byla na příklad mez vzdělání pro ženu, byť byla sebe víc duševně nadaná? Obecná a měšťanská škola a – a dál nic. Z odborných učilišť – pokud vůbec tehdy existovala – jen učitelské ústavy, a i tu dívky, jež jimi prošly, byly odkazovány spíše jen na obor ručních prací ženských.*“⁴⁹ Od 60. let došlo k rozšíření vzdělávacích možností pro dívky. Nevznikají pouze školy hlavní, které od roku 1869⁵⁰ začínají být označovány jako školy měšťanské, ale i vyšší dívčí školy, hospodyňské, průmyslové a obchodní dívčí školy, o které se mnohdy zasadila spolková činnost žen.

V roce 1863 byla v Praze otevřena vyšší dívčí škola, o kterou byl veliký zájem. Po jejím otevření na ni nastoupilo 92 žákyň a byly otevřeny dvě třídy. Později se v roce 1870 rozšířila o další dvě třídy a v roce 1887 byla již šestitřídní.⁵¹ Navštěvovaly ji především dcery velkostatkářů a bohatých průmyslníků. Ani další města nestála stranou. Záhy obdobný typ školy vzniká v Brně (pod názvem Vesna), Hradci Králové, Plzni, Táboře, Chrudimi či v Českých Budějovicích.⁵²

Škála vyučujících předmětů zde byla velice pestrá, jak dokládá i Milena Secká: „*Vyučovalo se náboženství, jazyku českému, německému a francouzskému, dějepisu, zeměpisu, počtům a měřičství, přírodopisu, zpěvu, kreslení, ženským ručním pracím a tělocviku. Později přibyla ještě angličtina, polština, ruština a nauka o domácím hospodářství.*“⁵³

---

⁴⁸ LENDEROVÁ, M. *K hříchu i k molitbě. Žena v minulém století*. Praha: Mladá fronta, 1999. s. 61.

⁴⁹ KODYM, S. Ženská otázka a Americký klub dam. In *Dům U Hálánků. Vzpomínky na Vojtu Náprstka*. Praha: Československý spisovatel, 1955. s. 72-73.

⁵⁰ Tato změna souvisí s vydáním tzv. Hasnerova zákona v letech 1868-1869. Tímto zákonem bylo mimo jiné dáno, že na dívčích i chlapeckých školách mohou vyučovat i ženy (do této doby byly jen soukromými učitelkami).

⁵¹ SECKÁ, M. *Americký klub dam. Krůček k ženské vzdělanosti*. Praha: Národní muzeum, 2012. s. 11.

⁵² LENDEROVÁ, M. *A ptáš se, knížko má... Ženské deníky 19. století*. Praha: Triton, 2008. s. 54.

⁵³ SECKÁ, M. *Americký klub dam. Krůček k ženské vzdělanosti*. Praha: Národní muzeum, 2012. s. 11.

2.5.4 Spolek sv. Ludmily a Ženský výrobní spolek

Dalším významným spolkem, který se podílel na šíření osvěty mezi ženami, je Spolek sv. Ludmily, který byl založen v roce 1851. Zprvu byl spolkem kladen důraz na hmotnou podporu vdov, svobodných žen a osiřelých dětí, dále byly prostřednictvím spolku vedeny kurzy šití pro chudé dívky. Díky těmto kurzům měly dívky získat alespoň nějakou kvalifikaci.

Významnou a klíčovou osobností byla nepochybně Marie Riegerová, která do spolku vstoupila v roce 1865 a svým působením rozšiřuje kurzy, které spolek poskytoval. Ženy se mohly mimo jiné seznámit se základní péčí o děti, hygienou, psychologií, etikou, estetikou, literaturou apod. Kurzy se však záhy staly v očích Riegerové nedostačujícími, a tak usilovala o zřízení praktické školy pro dívky, což se jí podařilo. Dívky se zde mimo šití mohly naučit přádelnictví, tkalcovství, vedení hospodářství, ryctví, kreslení, účetnictví a bylo jim samozřejmě poskytnuto i základní vzdělání.⁵⁴

Ženský výrobní spolek pokračoval v nutnosti poskytnout ženám kvalifikaci, a tak jeho prostřednictvím vzniká v roce 1871 dívčí obchodní a průmyslová škola. Průmyslové školy se orientovaly zejména na textilní výrobu, což pro nás není překvapující.

Dobové názory však opět vyrukovaly s tím, že ženám nepřísluší manuální práce a měly by se vrátit do domovů a pečovat o děti a domácnost. Za příklad můžeme uvést výrok historika Antonína Gindelyho z 80. let 19. století: „*Ženská má být vzdělaná, třeba i učená, nesmí při tom ovšem zapomenouti, že má děti chovat a umět buchy péci, ale jsem rozhodně proti hloupým ženským, hloupá ženská ani děti dobře nechová, ani buchty dobře nepeče!*“⁵⁵ Nestaví se proti vzdělání žen, pokud není v rozporu s jejím posláním, tj. s posláním matky a hospodyně. Milena Lenderová uvádí, že tento názor je v porovnání s dobovým smýšlením vůči ženám velice tolerantní. I na tyto nálady společnosti spolek reaguje – začíná provozovat kurzy pro vychovatelky a ošetřovatelky. V hojném množství vznikají i tzv. hospodyňské školy, které se hlásí k odkazu Rettigové, tj. péči o domácnost, ruční práce, vaření apod. Vznikají převážně v menších městech (např. Chrudim, Louny, Hradec Králové, Německý Brod).

---

⁵⁴ SECKÁ, M. *Americký klub dam. Krůček k ženské vzdělanosti*. Praha: Národní muzeum, 2012. s. 13.

⁵⁵ LENDEROVÁ, M. *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*. Praha: Mladá fronta, 1999. s. 39.

2.6 Minerva

„Na přelomu 19. a 20. století však už úsilí o přístup žen do odborných a vyšších škol mnoha účastnicím hnutí nestačil. Výrazně se projeví snahy o jejich širší uplatnění ve veřejném a politickém životě [...].“⁵⁶ V souvislosti s tím ženy požadují přístup na univerzity, jelikož chtějí získat kvalifikaci pro intelektuálně náročnější a lépe platově ohodnocená zaměstnání. Aby však dívkám byly dveře univerzit otevřeny, musí získat maturitní vysvědčení. A právě zde se rodí myšlenka na založení dívčího gymnázia.

Krásnohorská se zřízením gymnázia zaobírala dlouhá léta, avšak v průběhu 80. let si všimá, že „státní ústav pro vzdělání učitelek jest přeplněn do nejvyšší míry, [...] vědělo se, že každoročně při zápise odmítáno bývá více než dvě stě žadatelek opatřených nejlepšími vysvědčeními, z nichž mnohé i po druhé a po třetí se o přijetí ucházely. A pro tolik učenlivých, nadaných, snaživých dívek nebylo místa, kde by se jim poskytlo doplnění vědomostí k účelu vytouženého povolání [...].“⁵⁷ Z tohoto zápisu Krásnohorské je více než patrná ona naléhavost po zřízení dívčího gymnázia.

Myšlenka o založení gymnázia měla mnoho příznivců, avšak našli se i tací, kteří zrealizování školy nepřáli, o čemž svědčí i vzpomínky samotné Krásnohorské: „[...] našlo se i dosti zarputilých nepřiznivců i v samých kruzích inteligence našinské, pohříchu i z učitelstva. Tak například ředitel státního ústavu pro vzdělání učitelek Dr. Hrys potkav mě na nábřeží zastavil mě a zvedaje ruku k červánkové záplavě nad Hradčany, věstil mně: "Bůh vás bude trestati za ten hřích proti zákonům jeho osvěcným! Setrváte-li při tom znemravňování českých dívek, nemine vás prokletí!".“⁵⁸ Krásnohorská však nevěšela hlavu z občasných nesouhlasných reakcí a dál si šla za svým cílem. V tomto období jí byla největší oporou její přítelkyně Karolina Světlá, Vojtěch Náprstek a potažmo celý Americký klub dam.

V roce 1890 vznikl Spolek pro ženské studium Minerva.⁵⁹ Nedlouho poté vzniká soukromé dívčí gymnázium Minerva, které bylo tou dobou jediným dívčím gymnáziem ve střední Evropě.

---

⁵⁶ VOŠAHLÍKOVÁ, P. Kvalifikace, profesionalizace a tzv. ženská povolání v českých zemích. In *Dějiny žen*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006. s. 359.

⁵⁷ KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Co přinesla léta. Druhé knihy vzpomínek svazek I*. Praha: Vaněk a Votava, 1928. s. 119.

⁵⁸ Tamtéž. s. 125-126.

⁵⁹ Prvotním návrhem bylo, aby se spolek budoucí dívčí gymnázium jmenovalo Libuše, avšak s tímto názvem existovalo již mnoho spolků a jména Libušiných sester byly zavrhnuty, jelikož by mohly působit posměšně. Uchýlila se tedy k názvu Minerva, což byla římská bohyně moudrosti a řemesel.

Školu navštěvovaly dívky, které dosáhly věku čtrnácti let a dokončily čtvrtou třídu měšťanské školy. Učební plán byl vypracován Františkem Prusíkem, profesorem gymnázia v Praze, jehož znala Krásnohorská z dob pobytu v Plzni. Mezi studované předměty patřila latina, řečtina, čeština, němčina, zeměpis, dějepis, matematika, fyzika, náboženství, dobré mravy a zpěv. Ve škole se dívky samozřejmě zlepšovaly v ručních pracích a umělecké tvorbě, o čemž svědčí účast školy na jubilejní výstavě v roce 1891.⁶⁰

O zřízení tohoto ústavu se Stanislav Kodým vyjadřuje následovně: „*Snad ani ve snách se tehdejší ženám nezdálo o tom, že v třetí generaci budou jejich vnučky profesorkami, vzdělavatelkami mládeže, lékařkami, [...] že budou advokátkami, ba že budou vynášet rozsudky v soudním řízení, ba že se mnohé z nich osvědčí jako zručné pracovnice ve všech povoláních. Že budou navrhovat a provádět jako architektky pěkné stavby, že se uplatní jako zdatné výtvarné umělkyně, že budou převážně obstarávat službu v lékárnách a co jiného, k čemu všemu bylo zapotřebí vyššího vzdělání, než podávala obecná a měšťanská škola.*“⁶¹ Než se mohla zcela naplnit slova Stanislava Kodýma, musely ženy zdolat ještě mnoho překážek.

Až do roku 1907 neměla škola tzv. právo veřejnosti,⁶² což znamenalo, že dívky musely skládat maturitní zkoušku na chlapeckých gymnáziích. Po získání maturity se absolventky gymnázií zcela logicky snažily dostat na univerzity. Zprvu jim byl přístup na univerzity odepřen, a proto odcházely studovat do zahraničí.⁶³ Posléze jim byla otevřena filosofická fakulta a následně i lékařská fakulta. Pavla Vošahlíková však dodává: „*Praxe ukázala, že vysokoškolský diplom nebo jiné vysvědčení neotvíralo ženám cestu k přiměřenému uplatnění tak jako mužům. Profesionalizace nesouvisela v jejich případě jen s možností získat příslušné vzdělání, ale vyžadovala i další právní a společenské změny.*“⁶⁴ Tyto změny pomalu nastávají po 1. světové válce, kdy ženy musely zastat veškerou mužskou práci. Postupně vzniká celá řada dívčích středních škol a přibývá univerzitních fakult, které ženám umožňují vstup do mužské sféry a následné uplatnění.

---

⁶⁰ KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Co přinesla léta. Druhé knihy vzpomínek svazek I.* Praha: Vaněk a Votava, 1928. s. 134-138.

⁶¹ KODYM, S. Ženská otázka a Americký klub dam. In *Dům U Hálánků. Vzpomínky na Vojtu Náprstka.* Praha: Československý spisovatel, 1955. s. 73.

⁶² Až v roce 1915 se Minerva stala veřejnou školou.

⁶³ Lékařka Anna Bayerová vystudovala ve Švýcarsku a posléze měla v Rakousku-Uhersku problémy s uznáním vzdělání. Mohla zde pouze vyučovat ošetřovatelství.

⁶⁴ VOŠAHLÍKOVÁ, P. Kvalifikace, profesionalizace a tzv. ženská povolání v českých zemích. In *Dějiny žen.* Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006. s. 360.

3. Dobové příručky pro dívky a budoucí hospodyně

Na počátku 19. století vzniká mnoho příruček, které jsou určeny pro dospívající dívky, jež jsou jejich prostřednictvím seznámeny s vedením domácnosti. Příručky jim vštepují mravní zásady a celkově je informují o poslání a údělu žen. Milena Lenderová v nich spatřuje veliký význam, jelikož jsou „*hmataelným dokladem toho, že i dívce byl konečně v období mezi prvním přijímáním a sňatkem přiznán čas dozrát, čas dospívání.*“⁶⁵ Tyto příručky byly předstupněm výchovně-vzdělávací beletrie pro dívky, která čtenářkám předávala rady čtivější formou.

Příručky lze rozdělit do dvou skupin. První skupina je orientována více prakticky, tj. zaměřuje se na vedení a zvelebování domácnosti, pojednává o důležitosti ručních prací, obsahuje rady ohledně výchovy budoucích dětí apod. Necílí pouze na mladé dívky, ale i na ženy již vdané, které se prostřednictvím rad v knize mohou stát lepšími matkami a hospodyněmi. Druhá skupina příruček se zaměřuje především na mravní výchovu dívek. Obsahem je převážně soubor vlastností a ctností, které by si dívka měla osvojit a následně je v životě uplatnit. Spojnicí obou skupin příruček je fakt, že připravují dívky na budoucí roli manželky, matky a hospodyně a neopomíjí zdůraznit význam zbožného života.

Zřejmě první kniha tohoto druhu z českého prostředí pochází z roku 1840 z pera již zmiňované Magdaleny Dobromily Rettigové a nese název *Mladá hospodyňka v domácnosti, jak sobě počínati má, aby své i manželovy spokojenosti došla*. Skrze toto dílo dává dívkám a ženám praktické rady, které vycházejí z jejich zkušeností. Nepojednává pouze o praktických dovednostech (tj. vaření, praní, uklízení). Důraz je kladen i na vlastenecké cítění a dobré mravy. Rettigová v *Mladé hospodyňce* víceméně položila základy pro budoucí preskriptivní literaturu, kterou ve 2. polovině 19. století tvoří i Sofie Podlipská, Honorata Zapová, Věnceslava Lužická-Srbová či Františka Hansgirková.⁶⁶

---

⁶⁵ LENDEROVÁ, M. *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*. Praha: Mladá fronta, 1999. s. 50-51.

⁶⁶ Tamtéž. s. 51.

3.1 Františka Hansgirgová

Františka Hansgirgová vydává v roce 1864 knihu s názvem *Hospodyně našeho věku* s podtitulem *Krátké naučení o vedené městského a venkovského hospodářství*. Již v úvodu se dočítáme, že knihu pojala jako jakousi rukověť pro budoucí hospodyně. Samotný obsah je dokladem čistě praktického zaměření knihy.

V prvních třech velice krátkých kapitolách se zaměřuje na vlastnosti hospodyně a na její chování k manželovi, dětem a čeládce. Dle ní hospodyně „*musí míti důkladnou i podrobnou vědomost všech věcí, i sebe nepatrnějších, jenž do oboru jejího hospodářství náležejí.*“⁶⁷ S tím souvisí i to, že „*musí uměti výdaje podle příjmů náležitě rozpočísti, kladouc sobě za nezvratnou zásadu, aby vydání nikdy nepřevyšovala důchodů.*“⁶⁸ Pro Hansgirgovou je však zásadní, že „*náležitá hospodyně musí pravou láskou ke zpravování domu svého přilnouti a ráda i ochotně domácí povinnosti vykonávati.*“⁶⁹

Hospodyně by měla být pořádkumilovnou, čistotnou a pracovitou, což se dozvídáme z každé příručky. Větší pozornost věnuje již samotnému vedení domácnosti. Obsáhle pojednává např. o topení, osvětlení, zřízení kuchyně, výrobě mýdla a svíček, praní a bělení prádla, péči o rostlinstvo a zvířectvo apod. Drtivá většina knihy je věnována kulinářským dovednostem, mezi které patří např. pečení chleba, nakládání masa, sušení ovoce, výroba zavařenin či uchovávání potravin. Informace v této části knihy jsou velice podobné informacím, které ve své *Domácí kuchařce* uvádí Rettigová.

Zajímavá je pro nás kapitola pojednávající o dětských nemocech a neduzích, o kterých by dobrá matka měla taktéž něco málo vědět. Udává soupis zdravotních komplikací, které by se u dětí mohly objevit a následně uvádí praktické rady, jak tyto situace řešit. V žádných dalších námi vybraných příručkách se obdobná kapitola nevyskytuje.

Knihy Hansgirgové se od dalších příruček odlišuje i ilustracemi, které zobrazují různé domácí nástroje (např. šicí stroj, smeták na koberce, ždímadlo, stroje na prádlo, sušák, mrazicí stroj, stroj na krájení nudlí, stroj na loupání jablek a další). Každé vyobrazení je součástí textu a autorka neopomine uvést praktické využití daného přístroje spolu s návodem k použití.

---

⁶⁷ HANSGIRGOVÁ, F. *Hospodyně našeho věku. Krátké naučení o vedené městského a venkovského hospodářství*. Praha: I. L. Kober, 1864. s. 1.

⁶⁸ Tamtéž. s. 1.

⁶⁹ Tamtéž. s. 1.

Na konci knihy můžeme nalézt dokonce i abecední rejstřík, který obsahuje jak kulinářské pojmy, tak i pojmy jako např. chloroform (proti bolení zubů), knoty (ke svíčkám i do lamp), výčet nemocí, strojů, rostlin apod. Hansgirgová tak vytvořila spíše praktickou odbornou příručku pro hospodyňky.

3.2 Věnceslava Lužická-Srbová

Věnceslava Lužická-Srbová v roce 1886 a 1888 sepsala dvě práce, a to *Činnost ženy v domácnosti* a *Krásno českých domácností*. Obě práce předčítala na přednáškách spolku "Domácnost" (Česká kuchařská škola).

V přednášce *Činnost ženy v domácnosti* uvádí, že „domácnost jest říše ženina; má-li v ní žena obezřele si vésti, moudře vládnouti, má-li mocně působiti na rozvoj domácí, rodinný a národní, jest jí třeba dobrého k tomu návodu a pravého o věci této veledůležitého poučení i objasnění.“⁷⁰ Z ženských rolí vyzdvihuje mateřství, avšak neměli bychom zapomenout na to, že posláním ženy je i vytvořit a udržovat rodinný krb: „Hospodyňka jest zvučné a krásné jméno! Nemá menší ceny, než název vestalky, která ve starověku střežila světlo věčné!“⁷¹ Ženám radí, jak si počínati, aby se manžel vždy rád domů vracel a jak z domu vytvořit místo klidu a odpočinku. Žena by neměla být nedbalou, marnivou, pohodlnou a hlavně by neměla zahálet.

Přednáška *Krásno českých domácností* je silně vlastenecky orientována: „Kde není čisté lásky ženiny k domácnosti, tam není krásna, kde žena není prodchnuta láskou k vlasti, není v ní onoho kouzla, které nás zajme, do srdce se zamluví a hlásá nám, že v bytu, do něhož vcházíme, je česká hospodyňka.“⁷² Hospodyňkám zde radí, jak si vkusně a levně zařídit domácnost a vybízí je k tomu, aby si osvojily pořádkumilovnost a dbaly o čistotu. Veškerý nábytek a výzdoba by měly pocházet od českých řemeslníků. Prosazuje i podporování českých umělců, jelikož ve spořádané české domácnosti nesmí chybět ani česky psané knihy, obrazy s národní tematikou apod. Pro Lužickou je zásadní, když „česká hospodyňka střeží a povznáší české umění, český průmysl!“⁷³

---

⁷⁰ LUŽICKÁ, V. *Činnost ženy v domácnosti. Přednášky spolku Domácnost (Česká kuchařská škola)*. Praha: Domácnost, 1886. s. 5.

⁷¹ Tamtéž. s. 8.

⁷² LUŽICKÁ, V. *Krásno českých domácností. Přednášky spolku Domácnost (Česká kuchařská škola)*. Praha: Domácnost, 1888. s. 8

⁷³ Tamtéž. s. 8

Pro nás cennějším se stalo její dílo *Svatební dar* z roku 1900, které je koncipováno jako dopisy babičky vnučce Jitce, kterou vychovala. Prostřednictvím dopisů jí radí, jak si počínati v novém manželství. V úvodu uvádí, že „*muž, který chce sňatkem založit si svou vlastní domácnost a rodinu, hledá v dívce spojeny tři odvěké ideály lidstva. Hledá hospodyně domu svému, sobě manželku a milenkou duše, jakož i rodině, kterou zakládá, dobrou matku.*“⁷⁴ I ve 20. století je určující ona ženská triáda – manželka, matka a hospodyně.

V publikaci se zaměřuje na povinnosti manželky a uvádí, že přílišná láska pouze škodí a zatemňuje úsudek. Proto by se novomanželka neměla řídit pouze hlasem svého srdce, ale měla by se nechat vést i rozumem. Nestačí být pouze krásnou a milující ženou, důležitá je i duše, kterou by měla po celý život obohacovat duševní prací. Neopomíná však důležitost práce v domácnosti, která je dle ní klíčovou k tomu, aby manželství bylo spokojené. Obdobně jako Hansgírgová i ona uvádí soupis ctností, které by si žena měla osvojit, aby se stala cennou pro svého muže: „*úcty manželovy získáš si ryzou ženskostí, moudrou rozvahou, rozumem, zušlechtilou povahou, obětavostí, vzdělaností, dobrotou, prací, hospodárností, slovem všemi těmi ctnostmi, které ženu šlechtí.*“⁷⁵ Ani v tomto díle neopominula Lužická důležitost vlastenectví: „*Sleduj naše české dějiny. Seznáš z nich, že každá žena byla vždy vzornou hospodyně, věrnou, cudnou manželkou, které čest a sláva domu byla nade všecko!*“⁷⁶

Nezaměřuje se pouze na kladné stránky manželství. Je si vědoma toho, že žena se může potýkat i s manželskými hádkami, žárlivými scénami apod. „*Škoda každé chvílky, zmařené hněvem, zkalené trpkostí*“⁷⁷ Novomanželce radí, jak snadno a rychle vyřešit tyto manželské obtíže, aby její domov opět zářil štěstím. Někteří, stejně jako Jitka, mohou jako stinnou stránku manželství spatřovat postavu tchýně. Lužická prostřednictvím babičky napomíná vnučku a sděluje jí, že „*nemáš-li tchýně, nemáš zase při sobě mateřské přítelkyně, rádkyně, ochránkyně a věrné pomocnice.*“⁷⁸

V žádné další příručce jsme nenarazili na bod, který by se týkal přímo tchýně (pouze se objevuje zmínka, že by dívka měla dobře vycházet s rodinou manžela). Lužická radí dívkám, aby vždy vyslechly rady zkušenějších žen, které v určitých fázích jejich života mohou plnit funkci jakési průvodkyně domácím životem.

---

⁷⁴ LUŽICKÁ, V. *Odpoutání a Svatební dar. Souborné vydání spisů Věnceslavy Lužické-Srbové*. Mladá Boleslav: Karel Vačlena, 1925. s. 91.

⁷⁵ Tamtéž. s. 82.

⁷⁶ Tamtéž. s. 135.

⁷⁷ Tamtéž. s. 163.

⁷⁸ Tamtéž. s. 172.

3.3 Karel Balík

Jak jsme již uváděli v úvodu, i muži psali výchovné příručky pro dívky. Od Karla Balíka jsme vybrali knihu *Květnice: kniha pro dívky*, na kterou navazuje dílo s názvem *Matka: kniha pro matky*. V naší práci se však zaměříme na knihu věnované dívkám, tj. na *Květnici*. Skládá se ze 100 krátkých kapitol, jejichž název vždy udává problematiku, které se bude na několika málo stránkách věnovat (např. *Poslušnost, Vlídlost, Závist, Oděv,...*). Autor nás mnohdy do kapitoly uvádí příběhem ze života, který následně rozebírá. Jestliže se v něm dívka chovala příkladně, snaží se to Balík vyzdvihnout, pokud naopak její chování nebylo chvályhodné, měla by se ho čtenářka do budoucna vyvarovat.

V úvodní kapitole promlouvá k dívce a sděluje jí, že poslední krok ze školy je prvním krokem do života. Do této doby jí byli nápomocni učitelé, kteří ji prováděli životem, poučovali ji a radili jí. Avšak nyní musí životem kráčet sama. Balík jí však uklidňuje, jelikož pro ni vytvořil knihu, která jí tuto cestu usnadní: „*chci ti dát návod, jak máš ve svém mládí žít, abys žila moudře a hojně užitku sobě i jiným přinesla v letech pozdějších.*“⁷⁹ To, jak dívka využije své mládí, je zásadní pro její budoucí život. „*Mladost nepropůjčil ti Bůh, abys ji promarnila v neužitečné zahálce a zábavách, ale abys naučila se v ní všemu, co život budoucí bude od tebe požadovati [...]. Kdo se chce stát ve věku dospělém platnou jednotkou lidské společnosti, musí v mládí pilně pracovati, vzdělávati se a na vlastní život se připravovati.*“⁸⁰

Na ženě vyzdvihuje dvě vlastnosti: „*Zbožnost a pracovitost u dívky jsou vlastnosti vzácné a hledané. Krása, věno a výbava, arci dobrá ozdoba nevěsty, jsou přece jen pára, která brzy se rozplyne, neprovází-li jich zbožnost a pracovitost.*“⁸¹ Jelikož byl Karel Balík katolickým knězem, je zcela logické, že právě zbožnost bude zdůrazňovat. Věnuje jí taktéž jednu třetinu knihy, ve které dívku vybízí k tomu, aby ctíla Boha, pravidelně se modlila a postila, chodila do kostela a na mše a nedala se zlákat pokušením a hříchem.

Dívka by se měla podřizovat a vše přijímat s pokorou. Obdobně je tomu i v případě, kdy jako novomanželka odchází do manželova domu: „*Zvláštní snášitelnost je dívce třeba, když se vdá a sňatkem do jiné rodiny přechází [...]. Tehdy podobá se kolečku, které vezmou ze stroje jednoho a přesadí do jiného. Toto nové kolečko nemá pravidelný chod stroje rušiti, nýbrž blahodárně podporovati a k nové situaci se přizpůsobiti.*“⁸² V předchozích

---

⁷⁹ BALÍK, K. *Květnice: Kniha pro dívky*. Praha: Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1917. s. 4.

⁸⁰ Tamtéž. s. 10.

⁸¹ Tamtéž. s. 19.

⁸² Tamtéž. s. 70.

příručkách jsme se sice dočetli, že domov utváří právě žena, ovšem podle Balíka by zasahovat neměla. Měla by se pouze přizpůsobit již zaběhnutému řádu. Jediné, o co má žena v domácnosti dbát, je pořádek: „*Starej se, aby v bytě bylo vždy vše dobře upraveno, urovnáno, uspořádáno, nábytek vkusně rozestaven, postele vždy ustlány, podlaha umyta, zametena, stěny vyběleny nebo vymalovány, vše na patřičném místě uloženo a uklizeno, nic nezůstalo rozházeno, zpřevraceno, po židlích, stole a skříních roztaháno, na nářadí a nábytku neležely vrstvy prachu a v koutech nevisely sítě a provázky pavučin.*“⁸³

Celá kniha je spíše jakýsi mravní kodex plný úkolů a povinností: „*Jaké jsou povinnosti dívky? Má se vážně připravovat na život, všem věcem pro život potřebným dokonale se naučiti, naučiti se dokonale poslušnosti a pracovitosti, zamilovati si čistotu a pořádek, vzdělávati se, vytříbiti rozum, v dobré cesty uvésti svoji vůli, rozumně pěstovati vrozený ženský cit, vypěstovati vědomí o zodpovědnosti, naučiti se přemáhati obtíže, které budoucí život v cestu snad položí, naučiti se milovati ctnost, prospívati sobě a blažiti jiné.*“⁸⁴ Dívka se má naučit poslušnosti vůči muži, pracovitost a pořádek má využít zejména v rámci domácnosti, vzdělání má posloužit při výchově dětí. Zbytek ctností se pojí zejména s křesťanskými ideály. Sám Balík v úvodu knihy uvedl, že dívku nepřipravuje pouze na život pozemský, ale i na život nebeský. V jeho pojetí výchovy dívek neustále přetrvává model "kinder, küche, kirche". Ono "rozumné pěstování vrozeného ženského citu" souvisí s představou, kdy jsou ženy neustále zmítány a ovládány svými emocemi. Proto dívce radí, aby měla své emoce pod kontrolou: „*Nekřič, neklej, nenadávej, nemrač se a nebouchej dveřmi, ale vlídně se dívej, mluv a jednej, vlídně přijímej rozkazy, plň je ochotně, vlídně se taž a odpovídej, [...] když se o tebe pokouší hněvivost, rozmrzelost a únava, vděčně přijmu zaslouženou domluvu nebo trest neodmlouvajíc a vlídna buď i tehdy, když se ti zdá, že děje se ti křivda.*“⁸⁵ Z toho vyplývá, že žena má po celý život potlačovat sama sebe a neustále se kontrolovat, aby dosáhla toho jediného ideálního modelu, který Balík vytváří.

---

⁸³ BALÍK, K. *Květnice: Kniha pro dívky*. Praha: Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1917. s. 87.

⁸⁴ Tamtéž. s. 22.

⁸⁵ Tamtéž. s. 59.

3.4 Shrnutí

Vesměs se příručky zabývají otázkou mravnosti a vedením domácnosti. Libuše Heczková ve své publikaci *Pišící Minervy* uvádí, že „vedení domácnosti ženu nejen naplňuje, ale je potvrzením její ženskosti, a ve vedení domácnosti může uplatnit i své případné vzdělání.“⁸⁶ Pokud žena měla nabýt nějakého vzdělání, měla ho plně využít v domácí sféře, neměla pronikat do mužského světa. To dokládá i příběh Dr. Marie Bydžovské-Komínkové, která vystudovala filosofickou fakultu Univerzity Karlovy. Chvíli se živila jako učitelka, ovšem po sňatku se této profesi musela vzdát,⁸⁷ a proto pracovala v archívu. I této práce záhy zanechala, jelikož úlohu matky a hospodyně shledává neslučitelnou s kariérou: „Nedovedla jsem spojit péči o rodinu a domácnost s činností výdělečnou nebo vědeckou, byla jsem přesvědčena, že jedna z obou by při tom přišla zkrátka. Žena je nebo má být duší rodiny a domácnosti; není to úkol malý, a mne absorboval úplně.“⁸⁸ Úlohu ženy v domácnosti mnozí považovali za ženské poslání. Aby i v ženách byl tento pocit utvrzen, vychází pro ně příručky, které je měly k práci v domácnosti motivovat a ukázat jim směr, kterým by se měly ubírat.

Příručka Karla Balíka se obdobně jako *Svatební dar* od Věnceslavy Lužické-Srbové zaměřuje na mravní aspekt výchovy dívek. Avšak mezi těmito příručkami nacházíme zásadní rozdílnosti.

Květnice je znatelně ovlivněna křesťanskou etikou a faktem, že kniha byla napsána mužem. V publikaci nenacházíme žádné praktické rady do života, zato nacházíme rozsáhlý soupis toho, co by dívka měla/neměla dělat, jak by se měla/neměla chovat apod. Balíkovy rady jsou teoretické a opírají se pouze o cílový ideál – žena naprosto podřízená, mravně bezúhonná a zbožná. V knize se nevyskytují téměř žádné rady ohledně manželského soužití, péče o děti či o domácnost.

Co však chybí v této knize, zmiňuje Věnceslava Lužická ve *Svatebním daru*. Již z názvu je patrné, že rady budou určeny mladé paní a opravdu se zabývá zejména manželským soužitím. I ona vštěpuje dívkám mravní zásady, ale je znát, že rady vychází ze zkušeností ženy a nejsou vázány na příběhy, jako je tomu u Balíka. Ctnosti, které by si dívka měla osvojit, jsou vždy v interakci s manželem či domácností. Autorka

---

⁸⁶ HECZKOVÁ, L. *Pišící Minervy. Vybrané kapitoly z dějin české literární kritiky*. Praha: Filosofická fakulta Univerzity Karlovy, 2009. s. 173.

⁸⁷ Až do roku 1919 byl v platnosti celibát učitelek.

⁸⁸ BYDŽOVSKÁ-KOMÍNKOVÁ, M. *Vzpomínky a úvahy*. In *Československé studentky let 1890-1930*. Praha: Ženská národní rada a spolek Minerva, 1930. s. 96.

neopomíjí důležitost zbožnosti. Ta je však v pozadí, ústředním motivem je vlastenecké cítění, které rozvíjí ve svých přednáškách.

Naprosto odlišnou od těchto knih je *Hospodyně našeho věku* od Františky Hansgirkové. Předchozí příručky jsou zaměřeny na mravní výchovu dívek a snaží se vytvořit ideální ženu, kdežto Hansgirková své dílo pojala více prakticky. V prvních kapitolách se i ona zmiňuje o ženských ctnostech, ale nijak obšírně je nerozvádí. Pro ni je zásadní starost o domácnost a o děti, k čemuž podává návod. Je si vědoma toho, že je ženský úděl nesnadný a prostřednictvím této knihy hospodyňkám radí, jak využívat vymoženosti doby, které mají k dispozici. Krok za krokem je provází životem a neopomíjí žádný aspekt domácích povinností.

Všechny příručky však zcela ignorují pohlavní dospívání dívek – fyziologické změny jejich těla, nepřináší žádné informace týkající se menstruace, těhotenství, porodu apod., na což upozorňuje i Milena Lenderová.⁸⁹ Existovaly sice knihy pro porodní báby, které se těmito tématy zabývaly, avšak ty se do dívčích rukou dostaly jen stěží.

---

⁸⁹ LENDEROVÁ, M. *K hříchu i k molitbě. Žena v minulém století*. Praha: Mladá fronta, 1999. s. 52.

4. Dívčí román

Před rozbohem vybraných románů je nutné si ujasnit, co se pod pojmem "dívčí román" skrývá. *Slovník literární teorie* uvádí, že se jedná o „*typ románu, zobrazující životní situace příznačné pro dospívající dívky a jim určený k četbě. Vzhledem k žánrové nevyhraněnosti se někdy hovoří jen o "dívčí četbě"*.“⁹⁰ Dále je dívčí román charakterizován jako četba, „*kteřá se výslovně obrací k mladým děvčatům a čte se hlavně od deseti do patnácti [...]. Tato doba se právě kryje s dobou puberty děvčat. Proto má tato četba veliký psychologický význam.*“⁹¹

Tento typ literatury se vyznačuje i společnými znaky, mezi které patří „*a) dívčí hrdinka, b) exponovaná citová problematika a c) konfliktní situace vázané na typické prostředí, v nichž si hrdinka vytváří nebo osvědčuje své mravní kvality, např. škola, penzionát, ples, vstup do povolání, rodina, první citové vzplanutí, smrt rodičů atd.*“⁹² S tímto druhem literatury se můžeme setkat u Elišky Krásnohorské, Sofie Podlipské, Růženy Jesenské, Boženy Benešové, Marie Majerové a mnoha dalších.

Zprvu se českým čtenářkám nedostávalo dívčích románů z per českých autorů, a proto se musely spokojit s překlady zejména německých, ale i francouzských a anglických děl. Tvůrkyní českého dívčího románu se stala Eliška Krásnohorská, která zprvu překládala z němčiny, později však začala tvořit vlastní díla.

Největšího rozkvětu tato literatura dosahuje ve 20. a 30. letech 20. století. Pro toto období je důležitý i fakt, že se „*hrdinky a prostředí dívčí četby počaly měnit. Zatímco dříve se děj odehrával v zámožném patricijském prostředí a hrdinka byla líbezná, avšak umíněná a rozmazlená dívenka, první světová válka přinesla obrat. Autoři hledali své postavy v ovzduší maloměstském nebo lidovém, místo penzionátu se děj umisťoval na gymnázia, místo statkářů v příběhu vystupovali profesori a sportovci. Hlavní protagonistkou se stala milá a sportovně nebo umělecky založená uličnice.*“⁹³

---

⁹⁰ VLAŠÍN, Š. *Slovník literární teorie*. Praha: Československý spisovatel, 1984. s. 78.

⁹¹ BODLÁKOVÁ, J. *Současný dívčí román na Západě a společenská skutečnost*. In *Dívky pro román*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1967. s. 30.

⁹² VLAŠÍN, Š. *Slovník literární teorie*. Praha: Československý spisovatel, 1984. s. 78.

⁹³ SIROVÁTKA, O. *Literatura na okraji*. Praha: Československý spisovatel, 1990. s. 25.

4.1 Zařazení dívčí četby a názor na ni

Oldřich Sirovátka dívčí literaturu řadí mezi četbu konzumní, která má čtenáře především potěšit, pobavit a ukrátit mu dlouhou chvíli. Tato literatura bývá mnohdy označována za brakovou, avšak Sirovátka se jí do značné míry zastává: „*Tato zábavná, lehká četba se většinou staví proti literatuře umělecké. Avšak to neznamena, že tato zábavná a populární literatura musí být šmahem nízká a špatná.*“⁹⁴

Josef Poch tuto četbu rozděluje na „*literaturu založenou na romanci činů a na literaturu vyjadřující romantiku citů; ta první zhruba odpovídá vkusu mužské části čtenářů, ta druhá vyhovuje ženám a dívkám.*“⁹⁵ Ne všichni jsou však zastánci dělení literatury na dívčí a chlapeckou. Pospíšil a Suk uvádí, že „*rozlišování četby podle pohlaví moderní a pokroková doba zavrhuje naprosto, neboť nemá smyslu [...]. Dívčí dorost má se vychovávat četbou společnou s hochy, jak se učí ve škole stejným předmětům. Život bude také oběma společný, je stejným problémem, stejným úskalím pro děvče i chlapce.*“⁹⁶ Ano, život sice budou mít společný, avšak role, které v něm budou zastávat, se od sebe liší. Ve svém negativním postoji vůči dívčí četbě však Pospíšil se Sukem pokračují: „*Přecitlivělou četbou se nevychováají pro život silné a nebojácné ženy, jichž je tolik za potřebí. Vylhanou, povídkou, malichernou četbou, již se jen dívky při líčení předčasných lásek a zvrácené výchovy rozrušují, duše se neobohacuje, mravy se nezušlechťují [...].*“⁹⁷ Na závěr měli velice radikální shrnutí: „*Dnes [tj. k roku 1924 – pozn. NM] speciální dívčí četba pomalu mizí. Máme naději, že vymře brzy docela.*“⁹⁸ Dnes již víme, že se jejich slova nenaplnila, dívčí četba i nadále vycházela a vycházet bude.

Jitka Bodláková s názory Pospíšila a Suka nesouhlasí a staví se za existenci dívčí četby: „*Není sporu o tom, že děvče v letech dospívání potřebuje také, i když ne výlučně, zvláštní druh četby, jehož potřebu nepociťují chlapci téhož věku. Tato odlišnost vyplývá z rychlejšího fyziologického vývoje děvčat – a ovšem i psychického [...].*“⁹⁹ Autorka dále uvádí, že dívky se neomezují pouze na ryze dívčí četbu. Stejně jako chlapci i ony touží po románech plných dobrodružství. Autoři knih se dívkám tedy snaží vedle přípravy

⁹⁴ SIROVÁTKA, O. *Literatura na okraji*. Praha: Československý spisovatel, 1990. s. 7.

⁹⁵ Tamtéž. s. 17.

⁹⁶ POSPÍŠIL, O. SUK, V. F. *Dětská literatura česká*. Praha: SPN, 1924. s. 149.

⁹⁷ Tamtéž. s. 149.

⁹⁸ Tamtéž. s. 149.

⁹⁹ BODLÁKOVÁ, J. *Současný dívčí román na Západě a společenská skutečnost*. In *Dívky pro román*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1967. s. 35.

na budoucí ženskou roli nabídnout i příběh plný nečekaných zvrátů, vedlejších dějových linií apod.

Podle Miroslavy Genčiové je pro dívčí román stěžejní, když „*námětová oblast zahrnuje hledání cesty a složitosti mladého člověka, v daném případě dívky, v době adolescence, citového vyspívání, nejasných, teprve vznikajících erotických vztahů.*“¹⁰⁰ Z toho vyplývá, že by se čtenářka měla ztotožnit s hlavní hrdinou, a pokud dílo působí výchovně, měla by si jeho prostřednictvím osvojit i mravní zásady, se kterými se postava knihy potýká.

I Marie Majerová se zastává dívčí četby, avšak s jednou výhradou: „*Zajisté, že jsou velmi zajímavé a časové knihy vypravující o zápase dospívající dívky o živobytí nebo o životní určení; ale takové knihy by právě neměly být omezeny na čtenářky; hoši ať je čtou ještě pilněji, aby se naučili hledět na práci žen stejnou úctou jako na práci mužů!*“¹⁰¹

4.2 Dívčí román zaměřený na výchovu

Ve *Slovníku literární teorie* jsme se zaměřili i na výklad výchovného románu: „*z hlediska tematiky a syžetové výstavby navazuje na román dobrodružný, utopický, satirický nebo fantastický, prvky epické výstavby však zcela podřizuje výchovným cílům a využívá fabule se záměrem poutavě zprostředkovat pedagogická, morální nebo náboženská učení jako praktické zásady pro život.*“¹⁰² Právě takový typ románu je pro naši práci zásadní.

Důraz budeme klást i na popis prostředí, ve kterém se dívky nacházely. Již v dobovém kontextu jsme nastínili, jaké možnosti měly dívky ve vzdělávání, což se promítá i do dívčí četby. Autoři své hrdinky umísťují do penzionátů, klášterů, veřejných či soukromých škol, nebo se dívky vzdělávají doma, kde na ně výchovně působí soukromí učitelé, rodiče, prarodiče apod.

Miroslava Genčiová se zabývá tzv. "penzionátovou literaturou", pro kterou je typické, že autoři nechávají „*své sentimentální dívky žít ve skleníkovém světě penzionátu, kam nepronikaly problémy skutečného života, kde se dívky vzájemně zbožňovaly*

---

¹⁰⁰ GENČIOVÁ, M. Dívčí hrdinky vně žánru. In *Dívky pro román*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1967. s. 87.

¹⁰¹ SLABÝ, Z. K. *Dívky pro román*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1967. s. 117.

¹⁰² VLAŠÍN, Š. *Slovník literární teorie*. Praha: Československý spisovatel, 1984. s. 405.

a kde bohaté byly dobrodinkami chudých [...].¹⁰³ Jelikož jdou dívky v době dospívání v onom "skleníkovém světě", nemohou být dostatečně připraveny na realitu života. Proto zde nenacházíme mnoho praktických rad pro život, jelikož s nimi dívky nepřicházejí do styku. Autoři se zaměřují pouze na utváření charakteru a názorů. Mezi takovouto literaturu bychom mohli zařadit *Svéhlavičku* od Elišky Krásnohorské.

Klášteří výchova je vykreslena v knize *Minervistka* od Hermíny Frankové. Výchova dívky za zdmi kláštera se orientovala na jazykové dovednosti, hodiny vaření a ručních prací, základní trivium a náboženství. Dívky jsou zde připravovány na "povolání" manželky a matky, kdy je kladen důraz na pracovitost, skromnost a pokoru. Autorka se zde velice věnuje emancipaci a předsudkům pojících se s rolemi muže a ženy. Na konci knihy se hlavní hrdinka dozvídá o existenci Minervy, načež opouští klášter a rozhodne se pro gymnaziální studium. Autorka se zde mírně vysmívá dobovému smýšlení a zápletky mnohdy vyhrocuje do absurdních situací.

Autoři výchovně-vzdělávacích románů pro dívky se snaží výchovně působit i školním prostředím. Dívky navštěvují školy, kdy jsou většinou v posledním ročníku, či mají těšně před prázdninami, aby autorka měla ještě dost prostoru pro jejich následné milostné vzplanutí. Jakožto žáčky se musely podříditi pravidlům školy, naslouchat zkušeným učitelům a učit se nejen z chyb vlastních, ale i z chyb spolužaček a kamarádek. Přesně takovýmto typem četby je *Jožka hledá samostatnost* z roku 1933 od Jaromíry Hüttlerové.

Někdy autoři nepohrdnou domácím prostředím, kde dívky ovlivňuje milující matka, babička či jiný člen rodiny. Bedlivě sledují počínání dívek a snaží se ho nějakým způsobem korigovat, a proto jim jsou ku pomoci soukromí učitelé. Rady, které jsou v knihách dívkám vštěpovány, nesmí být podávány příkazem, má se jednat o pouhé doporučení. Dívkám vysvětlují následky jejich činů a mnohdy si k lepší obraznosti vypomohou příběhem ze života.

Hlavní hrdinka je většinou temperamentní, nebojácná, s dobrým srdcem, ale její charakter se teprve formuje, k čemuž jí dopomáhají i její přítelkyně, ať už přímo či nepřímo. Je obklopena dívkami dobrými, milými a citově založenými, z nichž by si měla vzít příklad. Na druhou stranu se v dílech setkáváme i s dívkami, které myslí pouze na parádu, plesy a chlapce. Tyto dívky mají mnohdy i charakterové vady, aby bylo zřejmé, že čtenářka nemá napodobovat jejich chování.

---

¹⁰³ GENČIOVÁ, M. Dívčí hrdinky vně žánru. In *Dívky pro román*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1967. s. 96.

5. Eliška Krásnohorská – Svěhlavička

Eliška Krásnohorská, vlastním jménem Alžběta Pechová, byla významnou českou básnířkou, prozaičkou, překladatelkou, autorkou libret (spolupracovala především s Bedřichem Smetanou), kritičkou, publicistkou či redaktorkou. Pro nás jsou při tvorbě této práce zásadní dva fakty: zasadila se o vznik českého dívčího gymnázia Minerva a stala se jednou z prvních českých autorek, které tvoří literaturu určenou dívkám.

Nyní se zaměříme pouze na její prozaickou činnost, která souvisí s tvorbou povídek pro mladistvé. Krásnohorská na tuto tvorbu vzpomíná následovně: „*Často jsem dětské povídky i básničky psala k hotovým obrázkům, nejčastěji cizím.*“¹⁰⁴ Takto vznikla např. kniha *Mladým srdéčkům* nebo *Z blízka i z dále*. Dagmar Mocná v souvislosti s tím uvádí, že Krásnohorská „*chtěla nahradit německé románky obdobnou českou četbou [...]. V oblasti spotřební četby stále ještě převládala německá produkce, po níž z nouze sahali i ti čtenáři, kteří jinak dávali přednost knize české.*“¹⁰⁵

Dále Mocná popisuje i samotný vznik dívčího románu u nás: „*Knihou Emmy von Rhodenové a jí podobným k nám přicházel jiný, nový typ oddechové četby [...]. Šlo o hladce plynoucí vypravování s lehkým nádechem humoru – o kratochvilnou četbu v pravém smyslu toho slova. I zde samozřejmě nechyběly dojemné situace, i tady měly čtenářky příležitost k ušlechtilým citovým hnutím, i touto četbou měly být vychovávány – avšak všechno to se dělo jaksi nezávazně, pouze na okraj věci.*“¹⁰⁶ Jako takovýto typ literatury bychom mohli označit romány o *Celínce*, *Barončinu závěť*, *Do proudu žití*, *Jediná*, ale zejména *Svěhlavičku*, které budou věnovány kapitoly následující.

---

¹⁰⁴ KREJČÍ, K. *Ze vzpomínek Elišky Krásnohorské*. Praha: Československý spisovatel, 1950. s. 150.

¹⁰⁵ MOCNÁ, D. *Červená knihovna. Studie kulturně a literárně historická*. Praha: Paseka, 1996. s. 37.

¹⁰⁶ Tamtéž. s. 37.

5.1 Recepce díla

Krásnohorská je uváděna jakožto autorka knihy o *Svéhlavičce* z roku 1887, avšak jedná se o volné převyprávění německé předlohy od již zmiňované Emmy von Rhoden: „*Kniha "Svéhlavička" jest asi z poloviny souhlasná a německým "Trotzkopfem", asi z poloviny však nejen zcela jiná, nová, nýbrž přímo opačná, poněvadž originál je strašně šosácký, "buržoustský" jak by se mohlo říci, až běda zpátečnický.*“¹⁰⁷ Takto se o své práci vyjádřila sama Krásnohorská. Na ony rozdílnosti mezi těmito díly je upozorňováno v *Ženských listech*, kde dochází k velice stručné komparaci německé předlohy a českého přepracovaného vydání. Uvádí se zde například, že „*povídka jest předně přizpůsobena českým poměrům a spravedlivějších názorům sociálním, úctě k práci a k pracujícím [...] další změny týkají se posměvačnosti a koketství, kterýmž oběma choutkám přistřížena křídélka.*“¹⁰⁸

Na další rozdílnosti upozorňuje i Dagmar Mocná v publikaci *Červená knihovna*. Krásnohorská začlenila do románu vlastenecké tendence a upravila konec tak, aby nepůsobil přímočaře. Mocná upozorňuje i na to, že Krásnohorská do díla vložila více výchovných rad a ponaučení, čili dílo působí více výchovně, než jak je tomu u Rhodenové. Krásnohorská neupravila pouze obsahovou stránku, ale i formální. Více pracuje s jazykovými obraty, při popisu zachází do detailů, nestačí jí pouze hrubý nástin situací.¹⁰⁹ To vše přispělo k tomu, že se dílo stalo velice populárním a dočkalo se mnoha vydání a několika pokračování – *Svéhlavička nevěstou*, *Svéhlavička ženuškou* a *Svéhlavička babičkou*, které jsou již plně v režii Krásnohorské a neopírají se o žádnou předlohu. Dokonce byla *Svéhlavička* v roce 1926 zfilmována.

Drahomíra Vlašínová však tyto literární počiny Krásnohorské kritizuje a uvádí, že se v nich nedrží svého emancipačního programu. Zejména v 80. a 90. letech 19. století usilovala autorka o to, aby byly dívkám dány stejné možnosti jako chlapcům a požaduje přístup žen k vyššímu vzdělání a následně na univerzity. Ve svém díle však představuje jako ideál dívku vzdělanou v penzionátu, „*která se stává pro svého vyvoleného pravým pokladem jako rozšafná hospodyňka, vyzbrojená schopností vést duchaplnou konverzaci v domácích salónech a pochopením pro manželovu práci.*“¹¹⁰ Na druhou stranu

¹⁰⁷ KREJČÍ, K. *Ze vzpomínek Elišky Krásnohorské*. Praha: Československý spisovatel, 1950. s. 151.

¹⁰⁸ KRÁSNOHORSKÁ-PECHOVÁ, E. (red.). *Listárna redakce*. In *Ženské listy*. 1899, roč. XXVII. č. 2. s. 46.

¹⁰⁹ MOCNÁ, D. *Červená knihovna. Studie kulturně a literárně historická*. Praha: Paseka, 1996. s. 39-40.

¹¹⁰ VLAŠÍNOVÁ, D. *Eliška Krásnohorská. Odkazy pokrokových osobností naší minulosti*. Praha: Melantrich, 1987. s. 171.

si Vlašínová uvědomuje, že Krásnohorská neměla jiné východisko, jelikož „*nový typ ženy vzdělané, cílevědomé a samostatné, za který Krásnohorská bojovala, se teprve rodil anebo byl, obrazně řečeno, v plenkách, a tak se autorka obracela k těm vrstvám, které ještě dávaly přednost němčině a němčení, a o jejich čtenářský zájem usilovala.*“¹¹¹

Krásnohorská je kritizována i ze strany Otokara Pospíšila a Václava Františka Suka. Uvádí, že v dílech Krásnohorské je patrná „*přepjatost v ději, v karekterech i v rozhovorech, [...] děti v nich vystupující jsou nepřirozené, děj obsahuje často násilné okolnosti i zdůvodňování jejich, vynucenou mravnost, [...] etika se hromadí zbytečně.*“¹¹² Její dívčí romány jsou dle nich zaměřeny pouze na dívky ze zámožných rodin, na dívky výstřední, rozmazlené a zhýčkané. V těchto románech nenachází pranic pozitivního a celý svůj rozbor ukončují následovně: „*Těmito knihami, bohužel hojně čtenými, nepovznesla Krásnohorská úroveň četby pro mládež.*“¹¹³ Ano, možná četbu pro mládež nepovznesla, ale vytvořila pro dívky knihy odkazující na české prostředí, které, jak Pospíšil se Sukem podotkli, byly hojně čteny.

„*Svéhlavička, jeden z prvních dívčích románů u nás, představuje pokleslý, tehdy módní a ve světě poměrně rozšířený útvar nehodnotné dívčí četby.*“¹¹⁴ Vlašínová, stejně jako Pospíšil se Sukem, zcela opomíjí výchovnou stránku, jež je v knize všudypřítomná. Obdobně jako oni v díle nenachází žádné umělecké kvality. Kladně hodnotí pouze humorné ladění knihy a dovednou výstavbu epizod.¹¹⁵

Mocná je však v hodnocení díla oproti již zmiňovaným umírněnější a hodnotí ho pozitivně i přes to, že si je vědoma pokleslého charakteru této literatury. Ve *Svéhlavičce* nachází odrazový můstek pro budoucí dívčí četbu, jež kombinuje humor s citem, jelikož zde dochází ke „*střídání poloh vážných, vyplněných ušlechtilými hnutími ducha, s polohami odlehčenými, v nichž kraloval rozverný, leckdy až znevažující vtíp.*“¹¹⁶ Obdobně jako Vlašínová vyzdvihuje zejména humornou stránku knihy, avšak reflektuje i její výchovný aspekt v komparaci s Rhodenovou.¹¹⁷

Kladně se Mocná vyjadřuje pouze k prvnímu dílu, tj. *Svéhlavička: příběh z pensionátu*. U pokračování *Svéhlavičky* spatřuje postupně sestupnou tendenci. *Svéhlavička*

---

¹¹¹ VLAŠÍNOVÁ, D. *Eliška Krásnohorská. Odkazy pokrokových osobností naší minulosti*. Praha: Melantrich, 1987. s. 173.

¹¹² POSPÍŠIL, O. SUK, V. F. *Dětská literatura česká*. Praha: SPN, 1924. s. 141.

¹¹³ Tamtéž. s. 141.

¹¹⁴ VLAŠÍNOVÁ, D. *Eliška Krásnohorská. Odkazy pokrokových osobností naší minulosti*. Praha: Melantrich, 1987. s. 172.

¹¹⁵ Tamtéž. s. 173.

¹¹⁶ MOCNÁ, D. *Červená knihovna. Studie kulturně a literárně historická*. Praha: Paseka, 1996. s. 44.

¹¹⁷ Tamtéž. s. 40.

nevěstou je pouhým líčením romance mezi Zdenkou a Jiřím, *Svéhlavička ženuškou* pojednává o každodennosti a obtížnostech manželství a mateřství, můžeme zde pociťovat i sarkastický tón. *Svéhlavička babičkou* už je pouhým hořkým koncem této série.¹¹⁸ Poslední knihu vydává Krásnohorská pod pseudonymem, což Mocná vysvětluje jako signalizaci toho, „že zde už zcela rezignovala na vlastní tvůrčí ambice a zaměřila se na prosté naplnění konvencí žánru.“¹¹⁹

Výchovný přínos knihy docenila Bohumila Šretrová, která shledává vlastenectví jakožto hnací motiv k tvorbě dívčí preskriptivní literatury: „*Co vložít dívce do rukou? Německý milostný román, plný naivnosti nebo lži, román, který jí skreslí celý život, naučí ji sladkobolnému vzdychání a naučí ji také lhostejnosti k vlastnímu národu? [...] Z dívek vyrůstají ženy, za jejichž samostatnost bojovala – a ona chtěla mít ženy vzdělané, mravně a charakterově pevné, národně uvědomělé!*“¹²⁰ V tomto smyslu hodnotí kladně i pokračování, kdy se Krásnohorská zaměřuje na správnou výchovu dětí a dále rozvíjí mravní zásady, které by si dívky měly osvojit.

Tento přínos docenil i Josef Polák, který Krásnohorskou označil za zakladatelku dívčího a ženského českého románu a vyzdvihuje její snahu „*připravovat dívky pro příští úkoly matek a vychovatelek dětí v rodině.*“¹²¹

Názory na *Svéhlavičku* se diametrálně liší. Jedni na román nahlížejí jako na studnici mravního ponaučení, druzí ho vnímají sice jako pokleslou, avšak odpočinkovou četbu plnou humorných zápletek, další jako dílo, které vůbec nestojí za přečtení. My se *Svéhlavičkou* budeme zabývat z hlediska didaktického – budeme v ní hledat rady a ponaučení a pokusíme se určit, jaký ideál dívky chce prostřednictvím této knihy Krásnohorská stvořit.

5.2 Postava Zdenky Menšíkové

Zdenka Menšíková je patnáctiletou dívkou pocházející ze statku v Jasanově. Matka jí zemřela, když byla ještě malá. Dlouhou dobu žila sama s otcem, Richardem Menšíkem, který je okresním starostou. Po čase však usoudil, že by dívka neměla vyrůstat bez matky, a tak se rozhodl znovu oženit. Nové matce na Zdence záleží a svými radami se jí snaží

---

¹¹⁸ MOCNÁ, D. *Červená knihovna. Studie kulturně a literárně historická*. Praha: Paseka, 1996. s. 44-47.

¹¹⁹ Tamtéž. s. 47.

¹²⁰ ŠRETROVÁ, B. *Eliška Krásnohorská*. Praha: Orbis, 1948. s. 19.

¹²¹ POLÁK, J. *Přehlední dějiny české literatury pro děti a mládež a četby mládeže*. Praha: SPN, 1987. s. 55.

usměrňovat. Zdenka ji však považuje za vetřelce, který se ji snaží připravit o její volnost. Nechápe, proč se otec znovu oženil, vždyť se jim spolu vedlo dobře: „*Ó jak hrozno je teď u nás! [...] Proč jen si tatínek vzal zase ženu? Ach mnohem, ba mnohem pěkněji se nám vedlo, dokud jsme byli spolu sami dva. Každého dne abych teď poslouchala dlouhé kázání, co je mrav a slušnost, a já přece nechci být jako dáma, nechci – ať si mě matka desetkrát chce mít takovou!*“¹²² Toto její chování je zcela logické. Zdenka se nemusela nikdy nikomu podvolovat, po většinu jejího dospívání vyrůstala bez matky a nikdo ji neumravňoval ani nezasvěcoval do světa žen. Při popisu jejích aktivit nemáme pocit, že se jedná o ryze dívčí charakter, natož o dceru starosty. Slovo etiketa jí nic neříká, nechová se způsobně, je naopak neznalou, vzpurnou a svéhlavou – proto si i vysloužila přezdívku Svěhlavička.

Matka s těžkým srdcem pozoruje, že Zdenka je sice již patnáctiletou slečnou, avšak nemá ani ponětí o tom, jak se chovat ve společnosti a mezi dospělými. Chodí neupravena, neví, co se sluší a co se nesluší, je divoká a prostořeká. Po vzoru dobových konvencí z 19. století bylo pro dívky ze středních vrstev typické, že jim byly již od mládí vštěpovány základy společenské etikety, které se měly ve věku patnácti let blížit k vrcholu, ne se teprve začínat rozvíjet.

O Zdence můžeme říci, že „*je to temperamentní bytost, která se vyznačuje přirozeným půvabem a půvabnou přirozeností. Má z gruntu dobré srdce, jímž oblažuje všechny, kdo s ní přijdou do styku. Někdy má také chyby, těch se však díky svému dobrému jádru pod drsnou slupkou snadno zbavuje.*“¹²³ Takto dle Bodlákové vypadala typická dívčí hrdinka, jejíž popis se shoduje i s postavou Zdenky, která však má chyb o poznání více a kvůli své tvrdohlavosti a vzdorovitosti se jich zbavuje mnohem hůře.

Protagonistky bývají vykreslovány tak, aby se s nimi mohly dívky co nejvíce ztotožnit a jejich prostřednictvím si povšimly nešvarů, kterých se mohou nevědomky dopouštět. Ve *Svěhlavičce* je cíleno převážně na nezkontrolovaný temperament, který je třeba správným vedením usměrnit. Zdenka se ve velice krátkém čase musí podřídit modelu, který byl dán dobovými příručkami, aby se stala součástí společnosti 19. století. V dalších kapitolách budeme sledovat vývoj této hrdinky a utváření jejího charakteru a názorů.

---

¹²² KRÁSNOHORSKÁ, E.. *Svěhlavička. Příběh z pensionátu*. Praha: Rudolf Storch, 1898. s. 9-10.

¹²³ BODLÁKOVÁ, J. Současný dívčí román na Západě a společenská skutečnost. In *Dívky pro román*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1967. s. 31.

5.3 Vzdělání a výchova

Zdenka školu nenavštěvovala. Nebyla konfrontována žádnými vrstevnicemi a je možné se domnívat, že nemá ani žádné kamarádky, jelikož o nich nenacházíme žádnou zmínku. Tento přístup k dospívající mladé dívce je zcela v rozporu s dobovou konvencí. Dívky byly už od mládí vedeny k socializaci, aby v budoucnu snáze navazovaly společenské kontakty. Bylo tomu tak např. u samotné Krásnohorské, která získala kontakty během svého studia soukromé školy manželů Svobodových a následně byla Riegerovými uvedena do společnosti a navštěvovala salóny českých vlastenců. Tento socializační aspekt zde postrádáme a Zdenka se tak nachází v izolaci a o společenském dění nemá ani ponětí. Nejvíce se však její izolovanost projevuje v jejím chování, které postrádá jakékoli společenské normy. Karel Balík i Věnceslava Lužická Srbová dívkám radí, aby se chovaly cudně, pokorně a zdrženlivě. Zdenka je pravým opakem a svým jednáním pobuřuje okolí. Například bývalá učitelka paní Sýkorová soudí, že „okázalá nezvednost děvčete jest až odporna, i nazvala Zdenku zhýčkanou rozpustou.“¹²⁴ Tato reakce je zcela na místě, jelikož dívkám nebyla dána volnost v jednání. Dívky se musely bezezbytku podrobit společenským normám, a pokud tomu tak nebylo, byly považovány za "bláznivé" a pro společnost nepřijatelné. V lepším případě je čekalo pouhé opovržení, v horších případech byly umístěovány do klášterů.

O Zdenčině "pobláznění" svědčí i fakt, že celé dny chodila neupravená a v roztrhaných šatech, lezla po stromech, dováděla se psy apod. Žádná z jejích aktivit není slučitelná s postavou dívky. Takovéto chování by nebylo akceptovatelné v žádné vrstvě společnosti. U vyšších vrstev bylo zcela nemyslitelné, aby dívka takovýmto způsobem snižovala status rodiny a dívkám z nižších vrstev nebyl dán luxus dětství a dospívání, jelikož již od útlého mládí musely pracovat a starat se o domácnost a sourozence.

V knize nacházíme několik moderních prvků. Prvním je skutečnost, že si pan Menšík nenašel již dříve novou ženu. Hospodářství se tak ocitá dlouhá léta bez hospodyně. Logickým krokem by tedy bylo, aby byla Zdenka vychovávána v tradičním duchu po vzoru, který vytyčila Lužická, a který rozvíjí i Karel Balík – tj. zejména pro domácnost a upevnění pracovních návyků. Zdenka však k ničemu podobnému vedena nebyla a byla jí dána volnost v jednání. V tom spatřujeme i další moderní prvek, jelikož Zdence bylo dáno dětství a dospívání. Dokladem toho je i mínění pana Menšíka: „*Vždyť přece, Bože*

---

¹²⁴ KRÁSNOHORSKÁ, E.. *Svéhlavička. Příběh z pensionátu*. Praha: Rudolf Storch, 1898. s. 12.

*můj, je Zdenka mladý tvor, skoro ještě dítě, a mladost má potřebu vybouřiti se.*¹²⁵ Nebylo obvyklé, že by rodiče dopřávali svým dcerám takovou volnost. Dívky se musely časně zapojit do chodu domácnosti a ty zámožnější měly samozřejmě dbát o dobré jméno rodiny a všestranně se vzdělávat. Dalším moderním prvkem je i fakt, že Zdenka vyrůstala jakožto jedináček (až na konci knihy paní Menšíková porodila syna). Až teprve s 20. stoletím přichází zvyklost mít méně dětí, což souviselo s vyššími životními standardy, lepšími hygienickými podmínkami, kvalitnější zdravotnickou péčí a vyšší pravděpodobností dožití se dospělého věku. Jelikož ještě v 19. století byla vyšší kojenecká úmrtnost, vyšší vrstvy se snažily o zajištění rodu a vrstvy nižší zase cílily na získání pracovní síly.

Střední vrstva si obdobně jako vrstva vyšší zakládala na reprezentaci, avšak v tomto případě tomu tak není. Pan Menšík nad budoucností své dcery vůbec neuvažoval – nebyla připravována na roli manželky a matky, ani na možnost seberealizace. Zdenčin počáteční vývoj tak zcela neodpovídá cestě, kterou vytyčily dobové příručky.

O její vzdělání zprvu pečovaly vychovatelky, ke kterým se Zdenka chovala neuctivě, a proto se její další výuky ujal pan učitel Kročínský, který byl i rodinným přítelem. Zdenka se naučila potřebné trivium, tj. číst, psát a počítat. Obstojně hovořila francouzským jazykem a měla i povrchní znalosti z humanitních předmětů. V příručkách byl kladen důraz převážně na péči o domácnost, kulinářské dovednosti, ruční práce a na rozvoj uměleckého cítění, což zde postrádáme. Zdenka nebyla připravována na tradiční ženské role a povrchnost jejich znalostí ani nenasvědčují tomu, že by byla připravována pro uplatnění se v nějaké profesi. Krásnohorská zpočátku vůbec nenastínila cestu, kterou by se mohla Zdenka ubírat. Nechává jí tak pomyslnou volnost, ale i přes to se Krásnohorská vůbec nepokusila prolomit ono tradiční nazírání na ženské role, a proto i Zdenka končí jako manželka a matka. Avšak abychom nastínilí Zdenčinu cestu k manželství, musíme se vrátit do doby, kdy radikálně mění Zdenčin dosavadní život.

Onou radikální změnou je Zdenčin vstup do penzionátu. Pan Menšík však stále prosazoval velice liberální typ výchovy: *„K čemu však hned svíratí svévolné děvče tak přísnými pouty a horempádem je poslati do pensionátu? Co na tom, vyhodí-li si jako hříbě trochu kopýtkem? Až přijdou leta, přijde rozum.*“¹²⁶ Paní Menšíková si však uvědomuje nebezpečí, které tato výchova přináší, a proto razantně odmítá názor svého muže a prosazuje výchovu v penzionátu: *„Zdenku jest těžko vychovávatí, přese všecku dobrotu jejího srdce. Nevím, co si s ní počítí, ač si dávám všemožně záležití. Obyčejně činí*

---

¹²⁵ KRÁSNOHORSKÁ, E.. *Svéhlavička. Příběh z pensionátu*. Praha: Rudolf Storch, 1898. s. 14.

¹²⁶ Tamtéž. s. 14.

*pravý opak toho, k čemu jí nabádám. Žádám-li, aby pracovala své úkoly, staví se, jako by neslyšela, aneb vezme zlostně knihy, hodí jimi na stůl, sedne si k nim a pohrává si s něčím vedlejší; za chvíli vstane a jest ta tam! Marna jest u ní domluva po dobrém, marná i přísnost, když Zdenka prostě nechce – nechce.*¹²⁷ Z této rozmluvy je patrné, že se Zdenčina výchova ubírá špatným směrem a nyní je poslední možnost Zdenku správně nasměrovat. Zdenka je jakožto dcera starosty dobrou partií a předpokládá se, že její budoucí muž bude z lepší společnosti. Aby manželství bylo harmonické, musí Zdenka nabýt potřebné všeobecné znalosti, aby byla svému muži dobrou společnicí a dětem dobrou vychovatelkou. Právě tento požadavek ve své knize uvádí i Lužická Srbová, která vzdělávání pojí převážně s vlastenectvím. Vzdělávání žen prosazuje i Karel Balík, avšak udává, že vzdělání žen by mělo být prospěšné převážně rodině a domácnosti, tj. žena by neměla pronikat do mužské sféry a usilovat o profesní uplatnění.

Díky postavení svého otce by si Zdenka mohla dopřát jakékoli do té doby možné vzdělání, avšak jí k tomuto kroku chybí jakákoli motivace. Pan Menšík považuje vzdělání pro dívky za zbytečné a nevidí v něm žádný budoucí prospěch: „*Co na tom záleží? Však je dívkou a nebude učencem. Dovede-li napsati dopis a umí-li množilku, ví toho pro život dosti.*“¹²⁸ Zdenka je s těmito názory pochopitelně konfrontována a přijímá je za své. Nemá žádné ambice, nechce se seberealizovat a vlastně ani netušíme, jak si Zdenka představuje svou budoucnost. Zde Krásnohorská poukazuje na zaostalost názorů týkajících se dívčího vzdělání. Pravděpodobně vychází i ze svých vlastních zkušeností.¹²⁹

Návštěva penzionátu s sebou přináší mnoho životních změn. Předně Zdenka poprvé opouští rodinu a je nucena se spolehnout sama na sebe a své schopnosti. Do této doby měla kolem sebe vždy někoho, kdo za ni a za její chování převzal zodpovědnost. Nyní Zdenka musí světu čelit sama a začít se socializovat, musí se naučit komunikovat s vrstevníky i s autoritami, najít své místo v kolektivu apod. Pan učitel Kročinský přikládá interakci s vrstevnicemi veliký význam: „*Zdenka má vlohy a schází jí jen popud, jen chuť k učení. Oběho se jí dostane, jakmile přijde mezi děvčata svého stáří. Snaživá pilnost jejich probudí její ctižádost a stane se nejlepší její vychovatelkou.*“¹³⁰ V příručkách nacházíme mnoho rad, jak vycházet s lidmi a jak se chovat ve společnosti. I v této knize naleznou své opodstatnění, ale přihlédneme k nim však až v následující kapitole.

---

¹²⁷ KRÁSNOHORSKÁ, E.. *Svéhlavička. Příběh z pensionátu*. Praha: Rudolf Storch, 1898. s. 14.

¹²⁸ Tamtéž. s. 14.

¹²⁹ Viz vzpomínky Krásnohorské na zakládání dívčího gymnázia Minerva na str. 26.

¹³⁰ KRÁSNOHORSKÁ, E.. *Svéhlavička. Příběh z pensionátu*. Praha: Rudolf Storch, 1898. s. 14-15.

Krásnohorská byla při tvorbě této knihy motivována vlasteneckými tendencemi, jelikož usilovala o vytlačení německy psaných knih pro dívky, avšak paradoxně se v knize setkáváme s minimem vlasteneckých prvků. Jedním z nich je fakt, že se jedná o ryze český penzionát a navštěvují ho převážně Češky, ale studuje zde i Ruska nebo Američanka (ale žádná Němka!). Zde se Krásnohorská odchyluje od dobových příruček, které kladly do popředí zejména vlasteneckou výchovu a již od mládí vštěpovaly dívkám lásku k vlasti, znalost české historie a podporu českých umělců. Tyto tendence jsou nejzřetelnější zejména v přednáškách Lužické Srbové. Klade mladé generaci na srdce, aby dala najevo, že si váží českého umění, jazyka i historie a pojí to zejména s vybavením domácnosti. Ve *Svéhlavičce* však tento motiv postrádáme.

Kladla však důraz na to, aby ukázala, jak byl ústav kvalitním, s čímž souvisí i materiální vybavení. Kromě ložnic, jídelny a rozlehlé zahrady se zde nachází četné učebny, které jsou tematicky orientovány, dále kreslárna, hudební síň a taneční sál. Je možné, že se zde promítly její myšlenky pojící se s dívčím gymnáziem. Vytváří zde obraz dívčí školy, která je stejně hodnotnou jako školy chlapecké.

Navštěvovat penzionát si mohly dovolit pouze dívky z bohatých rodin. Dívky si osvojují základy společenské etikety, jejichž prostřednictvím reprezentují svůj stav a postavení. Díky studiu humanitních předmětů si rozšiřují konverzační témata, o kterých jsou schopny pojednávat ve vícero světových jazycích (důraz je kladen na francouzský nebo anglický jazyk, o jazyce německém pochopitelně nenacházíme žádné zmínky). Jak jsme se již zmiňovali v teoretické části, pro reprezentaci stavu byla důležitá i hra na nástroj, zpěv, malba a zejména tanec, což mělo pouze doplnit dívčí charakter o uměleckou složku a přidat jí na atraktivitě. Celkově se nejedná o znalosti a dovednosti, které by je měly připravit na případné budoucí zaměstnání. Jejich vzdělání jim má pouze dotvořit jejich profil coby manželky, matky a hospodyně.

Jak jsme již zmiňovali, tento typ školy byl orientován na podporu tradiční ženské role, s čímž souvisí zejména ruční práce, kulinářské dovednosti a péče o domácnost a děti. Hansgirková se ve své příručce podrobně věnuje povinnostem ženy v domácnosti. Krásnohorská se však zaměřuje pouze na šití, vyšívání a pletení a ostatní složky opomíjí. V knize se však setkáváme s názorem, že ženské ruční práce jsou koncem 19. století přežitkem: „[...] *musím tiše seděti a spravovati si prádlo, punčochy zašívati a vše, co jsem si roztrhala, pracně látati!* [...] – *A slečna Hodanová praví, že prý to jest nutno, a každá dívka prý to musí uměti. Žasla, když se přesvědčila, že neumím plésti. Vždyť se teď*

*punčochy kupují, toť přece lépe, k čemu se tedy tak zbytečně mořím?*¹³¹ Dobové konvence však ruční práce pojí s ryze ženským pohlavím, a proto je důležité, aby se dívky této činnosti naučily. Krásnohorská si uvědomuje, že ruční práce už tratí na důležitosti, ale i přes to se drží šablonovitého způsobu výchovy, který musela podstoupit i ona sama a tento model předává další generaci. Cílem Krásnohorské totiž nebylo vymanění ženy z tradičního pojetí, tvoří zcela v souladu s požadavky příruček, i když některé motivy z nich potlačuje nebo se o nich nezmiňuje (např. vlastenectví, důraz na zbožnost apod.).

Krásnohorská považuje za důležité podřídit se společenskému řádu, který zde minimalizuje na řád penzionátu. V internátu, ale i v celé společnosti, existují pravidla, se kterými nemusíme zcela souhlasit, ale kterým se musíme podřídit, pokud chceme být členy společnosti. Velký důraz je kladen na společenské normy, ve kterých Zdenka zprvu vidí jen omezování její svobody: „*Chodí zde v pensionátě všechno tak přísně, člověk aby při všem pamatoval na samé předpisy. Vstávati, snídati, učiti se, jísti – všechno v určitou chvíli. A to je hrozné! Bývám ráno lecky ještě tak nevyspalá, ale musím z postele, jak odbila šestá. Ach, a někdy bych tak ráda skákala v zahradě, ale musím seděti v těch ohyzdnych škamnách. Ta strašlivá škola!*“¹³² Tento Zdenčin povzdech působí humorně v porovnání s tím, co ji ještě čeká.

Na začátku této kapitoly jsme uvedli, že Zdenka neměla žádné kamarádky. To se mění se vstupem do penzionátu. V internátu se Zdenka seznamuje s rozličnými typy dívek. Její nejvěrnější družkou se stává sedmnáctiletá Američanka Ellen Greyová, která se chce stát učitelkou či vychovatelkou. Se Zdenkou sdílí stejný pokoj, zasvěcuje ji do chodu penzionátu, je k ní laskavá a pomáhá jí se aklimatizovat. Dá se říci, že jí do jisté míry zastupuje mateřský vzor a má na ni veliký vliv. Mezi další přítelkyně patří básnířka Drahomíř Bidýlková, nekompromisně upřímná, vůdčí a pyšná Taťána Zolotuškina či sestry Lenka a Milada, které se vyžívaly v popichování. Lenka byla prostořekou, o Miladě Zdenka v dopise otci tvrdí, že je „*velmi hezká, ale fintí se a trochu šišlá* [...]“.¹³³ Karel Balík ve své Květnici věnuje mnoho prostoru pro osvojení si správných charakterových vlastností a naopak vede dívky k vyvarování se pomluv, hádek, povrchnosti, podvodům, lžím apod. Zdenka zprvu není schopná reflektovat své záporné vlastnosti a negativní chování a proto Krásnohorská vytváří postavy, které mají sklony se takto projevovat. Zdenka tak lépe rozezná ono nežádoucí chování a snaží se mu vyvarovat.

---

¹³¹ KRÁSNOHORSKÁ, E.. *Svéhlavička. Příběh z pensionátu*. Praha: Rudolf Storch, 1898. s. 71.

¹³² Tamtéž. s. 70.

¹³³ Tamtéž. s. 71.

V souvislosti s tím Dobrava Moldanová taktéž upozorňuje na fakt, že Krásnohorská vedle sebe staví rozličné typy povah, které bychom mohli rozdělit do dvou typů, a to „jednoho charakterního, opravdového, pilného a statečného a druhého koketního, lehkomyšlného a egocentrického.“¹³⁴ Žádná z dívek zde není pojata vyloženě negativně. Každá z nich má určité charakterové kvality, a pokud se některá z nich chová nevhodně, je její chování vždy náležitě rozebráno a zkritizováno. V dobových příručkách byla vždy znatelná převaha dospělých coby autorit, s čímž se dívčí výchovné romány zcela neztotožňují. Pro výchovné romány je typické, že na hlavní protagonistku nepůsobí pouze dospělí, ale i vrstevníci, od nichž čtenářky přijmou nějaké rady snáze.

Autorka zobrazuje pouze dvě dívky, které po odchodu z penzionátu neuvažují o sňatku, ale touží po seberealizaci. Jendou z nich je Drahomír Bidýlková, která se chce stát básnířkou a zasvětit svůj život tvůrčí činnosti. Ellenina vize je více pravděpodobnou, jelikož se chce stát vychovatelkou, což bylo pro dívky 19. století jedinou možností pro získání jakési formy seberealizace. Společnost nahlížela na ženy v roli učitelek a vychovatelek kladně, jelikož tím do jisté míry naplňovaly ženský úděl i přes to, že samy nemohly založit rodinu.

Pan učitel Kročínský měl pravdu, když tvrdil, že Zdence prospěje prostředí stejně starých dívek. Opravdu v ní probudily touhu po vědění. Chtě nechtě se s nimi porovnává a dochází jí, jak byla zbedněnou. Nejvíce se to projevuje v dopise, který Zdenka píše svému otci: „[...] Ellen a ostatní děvčata mnohem více vědí a jsou všechny chytřejší než já. Ellen tak překrásně kreslí! Velikou psí hlavu křídou teď dokreslila, ta hledí jako živá! A Ellen hraje na piano, že by mohla dávat koncerty! Já však neumím nic, pranic!“¹³⁵

5.4 Výchovní činitelé a výchovné rady

Nevlastní matka Anna Menšíková byla před Zdenčiným vstupem do penzionátu jedinou osobou, která se jí snažila způsobem umravnit. Po celé 19. století je společnost stále silně svázána normami, které si sama vytvořila a na jejichž dodržování bazíruje. Krásnohorská v knize uvádí pouze zlomek těchto norem a vybírá pouze nejdůležitější z nich: „Vstoupila's a zapomněla's pozdraviti; přerušila's velmi vážný hovor tak dětinskou řečí, že by slušela jen malému děcku. Bud' rozumna, nelibuj si v bezohlednosti, která

¹³⁴ MOLDANOVÁ, D. *Na písčítých půdách. Česká spisovatelky na přelomu 19. a 20. století*. 1. vyd. Praha: Agentura Pankrác, 2011. s. 55.

¹³⁵ KRÁSNOHORSKÁ, E.. *Svéhlavička. Příběh z pensionátu*. Praha: Rudolf Storch, 1898. s. 70.

*tě nezdobí. Jdi, Zdeničko, a nejdříve se přestroj.*¹³⁶ V příručkách se setkáváme s mnoha nařízeními, která přímo předepisují dívčí chování, což je zřetelné zejména v *Květnici* od Karla Balíka. Vytváří model ženy, kterou ověřil vlastnostmi, které si nelze osvojit zcela, jelikož tak žena ztrácí volnost v jednání a uvažování. Zdenka zprvu revoltuje proti společenským konvencím i proti formování její osobnosti do požadovaného tvaru. Nakonec jí však nezůstane nic jiného, než se podřídít, jelikož nežije v době, kdy by bylo možné se společnosti postavit a projevovat se jako individualita. Zdenka proto napodobuje chování, které se od ní žádá, avšak s tímto chováním však není zvnitřněna.

Všechny námi sledované příručky kladou důraz na péči o domácnost. Zabývají se budováním domácnosti, jejím udržováním a zdobením. Zcela neodmyslitelně s tím souvisí i množství domácích prací, o kterých prakticky pojednává Františka Hansgírgová. Balík a Srbová se zaměřují spíše na návyky, které si ženy v souvislosti s domácností mají osvojit (pracovitost, šetrnost, pořádkumilovnost, důslednost apod.). Krásnohorská vytváří hrdinku, která nikdy nemusela pracovat v domácnosti ani netuší, co to obnáší. K práci pojící se s domácími povinnostmi se staví odmítavě: „*Já ale nechci býti v domácnosti úslužnou!*“ bránila se Zdenka s nezpůsobnou pohrdlivostí; *“to by mi scházelo! Snad si myslíte, abych tam v kuchyni pomáhala a v pokojích poklízela?”* [...] *“A kdyby!”* připustila matka; *“žádná počestná práce není hanbou, každá jest ctí, úslužnost však a skromnost jsou dívky tím větší ozdobou, čím vyšší jest její společenský stupeň a jmenovitě její vzdělání.”*¹³⁷ Z promluvy paní Menšíkové můžeme vyčíst vlastnosti, které by si měla správná dívka osvojit – pracovitost, úslužnost, skromnost, smysl pro čest a vzdělání. Právě zde se projevuje Zdenčina revoltující povaha, která v této části cílí proti tradičním ženským rolím. Pro 19. století sice bylo typické, že se v domácnostech zámožných rodin vyskytovaly služebné, které pečovaly o úklid a kuchyni. To však neznamenalo, že paní domu se v těchto záležitostech neorientovala. Jejím úkolem bylo řídit domácnost, plánovat, starat se o výdaje apod. Co se týče fyzicky náročných prací či pochůzek, ty přenechávala služebným.

Po vstupu do penzionátu na Zdenku výchovně působí paní ředitelka s celým učitelským sborem. V popředí jsou však rady, které Zdence poskytovala sama paní Zálesná a rady od učitelky Eleonory Hodanové, která měla ke Zdence velice blízko.

S paní ředitelkou Zálesnou přichází Zdenka do styku zejména v jídelně. Právě zde si všimá prvního nedostatku, který si Zdenka přinesla z domova, a to je neschopnost vkusně stolovat: „*Nesmíš držeti koflík oběma rukama jako nějaké robátko a podpírati se lotky; ani*

¹³⁶ KRÁSNOHORSKÁ, E.. *Svéhlavička. Příběh z penzionátu*. Praha: Rudolf Storch, 1898. s. 9.

¹³⁷ Tamtéž. s. 22.

*bys nevěřila, jak nepěkně se to vyjímá. Všimni si jen svých spolužaček a uvidíš, že žádná si nepočíná jako ty. A potom si odvykni bráti tak velká sousta do úst; kdybys se při tom viděla, sama bys se pokárala, neboť vzpomněla bys si na hltavé malé děti, které by nejraději držely v každé ruce po krajíci. Je to směšné, vypadala bys jako nedosyta.*¹³⁸

Paní Zálesná je nositelkou dobových konvencí a mravních ponaučení. I v příručkách se autoři věnují stolování, avšak ze zcela jiného hlediska. Nenacházíme v nich rady, jak mají dívky vkusně jíst, ale spíše rady obecného a praktického rázu, tj. jak prostřít stůl, servírovat pokrmy, jak se chovat v roli hostitelky apod. Dovednost stolovat spadala do elementární výchovy v rodině, kterou již patnáctileté dívky ovládají. Krásnohorská touto Zdenčinou neohrabaností pouze umocňuje její neznalost společenské etikety, na jejíž osvojení cílí.

Paní ředitelka se mnohdy objeví na scéně ve chvíli, kdy je třeba chovanky nějakým způsobem usměrnit. Stává se tak např. v případě, kdy do ústavu přibyla nová dívka – malá a roztomilá dcerka paní hraběnky Lili. Dívky mají Lilinku velice rády a neustále ji chválí. To se však nelíbí paní ředitelce: „*Prosím vás, děti, neříkejte budoucně Lilince tolik pochlebenství do očí. Chcete, aby se stala domýšlivou a povrchní? Jest krásným děckem a slyšela již asi dosti pošetilých řečí o tom, neboť nerozumných lidí jest i bez vás mnoho. Zde ji chceme vychovávat, ale nikoliv kaziti; doufám tedy, že mi přispějete a nebudete opakovati dnešní své chyby.*“¹³⁹ Zde je nepřímě naznačeno, že se i dívky podílejí na výchově Lilinky, a proto by si na své chování měly dávat pozor, jelikož malé děti se učí napodobováním dospělých. Dívkám je tak do rukou svěřena péče o mladší chovanky, což do jisté míry může starší dívky připravovat na roli matky a vychovatelky. Výchově dětí se okrajově dotýkají i příručky. Co se péče o děti týče, nejvíce zmínek jsme našli v *Hospodyně našeho věku* od Hansgirkové. Balík se zaměřuje na výchovu dívky před vstupem do manželství, čili zmínky o výchově dětí zde nenacházíme a Lužická Srbová koncipovala svůj Svatební dar jako rady novomanželce, čili se zaměřuje zejména na manželské soužití. Ve svých přednáškách se do jisté míry věnuje výchově dětí, ve které apeluje na vlastenecký charakter.

Velice výraznou postavou je i laskavá učitelka Hodanová, která měla pro Zdenku největší pochopení, jelikož sama byla v jejím věku svéhlavou. Jako jediná jí zcela porozuměla a věděla, jak s ní mluvit a jednat. Nejvýchovnější moment z celé knihy se pojí s příběhem o svéhlavé Lorce, který slečna Hodanová Zdence vyprávěla. Zdenka

---

¹³⁸ KRÁSNOHORSKÁ, E.. *Svéhlavička. Příběh z pensionátu*. Praha: Rudolf Storch, 1898. s. 55.

¹³⁹ Tamtéž. s. 154.

se ztotožnila s hlavní postavou vyprávění a rozhodla se, že změní své dosavadní chování. Sílu příběhu si uvědomoval i Karel Balík, který ve své *Květnici* využívá mnoho příběhů neznámých dívek k dokreslení o oživení svého výkladu.

Zdenka se musí naučit, jak jednat s lidmi, s čímž souvisí i fakt, že nejdříve musí ovládat vlastní emoce. Není schopna přijímat kritiku, kterou vnímá jako útok na vlastní osobu, nikoli jako pouhé poučení: „*Takové malé, záslužné naučení musí každá z vás při příležitosti hezky snést. Jest přece lépe, napomene-li tě nyní, dokud jsi dítětem, než kdyby tvé chyby a návyky později byly k posměchu ve společnosti.*“¹⁴⁰ Karel Balík o přijímání kritiky pojednává v kapitole pod názvem *Snášelnivost*, kde vysvětluje, že v lidské společnosti by si měli lidé vzájemně pomáhat a doplňovat se. Proto když někdo někoho usměrňuje, nemělo by to být bráno jako negativní výtka, ale spíše jako užitečná rada.

Dále Balík v kapitole s názvem *Vláda nad sebou* pojednává o sebekontrolě a nutnosti řídit se spíše rozumem než emocemi: „*Tím větší je mravní cena člověka, čím lépe se ovládati dovede a tím menší má cenu, čím více náruživosti a vášně jej ovládají.*“¹⁴¹ Souvisí s tím i nutnost vyvarovat se svéhlavosti, závisti, hněvu apod. Obdobné rady udílí i Krásnohorská prostřednictvím slečny Hodanové: „*Nauč se ustupovati, mé dítě, a přede vším nauč se ovládati sebe! Nenaučíš-li se, pocvičí tě život v krušné své škole a způsobí ti mnoho žalosti a hoře. Věř mi, vzdor a zpuřnost jsou zlým plevem v srdci dívčím a vybuchí-li přílišně, udusí leckdy v něm city nejlepší a nejsvětější!*“¹⁴²

V *Květnici* se dočteme o velkém významu přátelství. Ve volbě přítelkyň by však měla být dívka obezřetnou a nenechat se uchlácholit sladkými slovy. O pravém přátelství Balík uvádí, že „*je spojení svou duší ku vzájemné podpoře a ku vzájemnému zušlechtění.*“¹⁴³ I Krásnohorská si uvědomuje důležitost přátelství a kolektivu vrstevnic. Nejvýraznější postavou je Ellena Greyová, která Zdenku doučuje angličtinu a pomáhá jí i s ručními pracemi. Mnohdy, ať už záměrně či nepřímou, změnila Zdenčino stanovisko. Stalo se tak např. ve chvíli, kdy Zdenka pronáší, že „*gubernantky, zdá se mi, jsou k tomu na světě, aby týraly a byly týrány. Ty chudinko, již jen se na to připrav, že gubernantka jest mučedlnicí.*“¹⁴⁴ Ellena, která se chce v budoucnu stát gubernantkou či učitelkou, tvrdí, že je hanba pro bohatou slečinku, aby se ke gubernantce chovala nehezky. Zdenka

---

¹⁴⁰ KRÁSNOHORSKÁ, E.. *Svéhlavička. Příběh z pensionátu*. Praha: Rudolf Storch, 1898. s. 60.

¹⁴¹ BALÍK, K. *Květnice: Kniha pro dívky*. Praha: Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1917. s. 184.

¹⁴² KRÁSNOHORSKÁ, E.. *Svéhlavička. Příběh z pensionátu*. Praha: Rudolf Storch, 1898. s. 84.

¹⁴³ BALÍK, K. *Květnice: Kniha pro dívky*. Praha: Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1917. s. 209.

¹⁴⁴ Tamtéž. s. 46.

zpytovala svědomí, jelikož nikdy neuvažovala nad tím, že by se měla stydět za své chování vůči vychovatelkám.

Kolektiv dívek v penzionátu je důležitý z vícero hledisek. Nejenom že přispěl k socializaci Zdenky a k jejímu lepšímu pochopení společenských norem, ale jejich prostřednictvím navázala i kontakty, které pro ni mohou být v budoucnu prospěšnými. Musíme si uvědomit, že penzionát navštěvovaly dívky z lepší společnosti a i ony budou vhodně provdány, ať už za lékaře, úředníky, umělce nebo právníky.

5.5 Shrnutí

Čtenářky této knihy již po přečtení prvních řádků musí souhlasit s faktem, že již téměř dospělá Zdenka nutně potřebuje pevné vedení a vzdělání. Pro nevydařenou Zdenčinu výchovu jsou určující dva faktory – absence matky ve výchově a benevolentní otec. Jakožto patnáctiletá slečna je neznalá dobových konvencí a společenské etikety. V tomto věku byly dívky běžně uváděny do společnosti za účelem najít si budoucího manžela.

Ze Zdenčiných charakterových vlastností je zřejmé, že jí od dětství chyběl ženský vzor, jehož chování by mohla napodobovat a učit se z něj. Nebyla vedena k péči o domácnost, a proto ani netuší, co vykonává žena v domácnosti, jaké jsou její povinnosti, jaké činnosti musí ovládat apod. Teprve ve čtrnácti letech se seznamuje s novou paní domu, která na ni klade jednoduché požadavky, ale ani těm se Zdenka není schopná podvolit. Důvod jejího vzdoru je dvojitý – odmítá se podvolit společenským normám a považuje sama sebe za dostatečně vyspělou a tudíž se odmítá komukoli podřídit.

Standardně bohaté rodiny svým dcerám dopřávaly domácí výuku. I Zdenka měla několik vychovatelek, jejichž úkolem bylo Zdenku mravně usměrňovat, dát jí základy v českém jazyce a literatuře, humanitních předmětech a zejména v cizích jazycích. Později byla její výchova svěřena místnímu učiteli, který však zastával názor, že by Zdenka měla v rámci socializace navštěvovat dívčí školu či penzionát.

Ve druhé polovině 19. století bylo typické a velice módní, že vyšší vrstvy a zámožné rodiny středních vrstev posílaly své dcery do zahraničních internátů (zejména do německy či francouzsky mluvících zemí). Ve *Svéhlavičce* však Krásnohorská klade důraz na vlasteneckou výchovu, a proto Zdenka navštěvuje ryze český penzionát. Penzionáty dívky nepřipravovaly pro profesní činnost. Dívky jejich prostřednictvím získaly všeobecné znalosti, které později uplatnily na poli sňatkové politiky, popřípadě se z dívek

stávaly kvalitní vychovatelky v zámožných rodinách. Obě tyto varianty jsou v knize přítomny. Většina dívek po ukončení penzionátu pomýšlí na vdavky, pouze postava Elleny Greyové se chce stát vychovatelkou, jelikož není finančně zajištěna a v tomto povolání spatřuje cestu k seberealizaci. Zároveň je u ní výkon profese existenční otázkou.

Jak jsme již uvedli výše, Krásnohorská se ve *Svéhlavičce* nevěnuje emancipaci, dokonce ji do značné míry i popírá. Nevytváří uvědomělou a nezávislou ženu, kterou byla ona sama. Dívky jsou více méně připravovány pro "sňatkový trh" a její snahy o dívčí studium se v této knize neodrážejí. Vytváří tak hrdinku zcela v souladu s modely, které vytyčily dobové příručky – ženu svázanou společenskými hodnotami, zcela podřízenou muži bez vlastních profesních ambicí. Krásnohorská tak pouze utvrzuje model tradičního pojetí ženy coby manželky, matky a hospodyně.

6. Růžena Jesenská – Jarmila

Růžena Jesenská se narodila do početné a chudé rodiny. Aby nabyla určité míry samostatnosti a zabezpečení, volila povolání učitelky.¹⁴⁵ Svůj život zasvětila učitelské profesi a kvůli celibátu se nikdy nevdala a nezaložila vlastní rodinu. Kromě učitelství redigovala mnoho časopisů pro mládež (*Kalendář paní a dívek českých*, *Dětské besedy máje*, *Obrázkové noviny pro mladé věkem i duchem – Koule*)¹⁴⁶ a napsala mnoho děl, které se obracejí právě na dětského čtenáře.

Pro mládež napsala mnoho povídek, novel, románů a dramát. Mezi její ranou tvorbu patří básnické sbírky výchovného zaměření (*Básničky*, *Pohádky veršem*) a pohádky pro děti. V *Pohádkách veršem* dokonce objevila novou tematiku – popisuje zde geologické dějiny planety.

Na jedné straně se tedy řadí mezi autory tvořící pro mládež, na straně druhé „považovala právo na lásku za jedno ze základních práv ženy a s odvahou, která budila pohoršení, o tom také ve svých prózách, dramatech i básních psala.“¹⁴⁷ Podle Dobravy Moldanové je jednou z prvních, kdo psal o postavách učitelek a o jejich profesním celibátu (na její úsilí navazuje např. Božena Viková-Kunětická svým románem *Medřická*).

Pro nás je zásadní, že pro dospívající dívky napsala dva výchovné romány. Josef Polák tyto dva romány charakterizuje velice stručně: „*Jarmila (1894) opouští školu a učí se poznávat život a společnost, v Jarní písni (1902) se zasnubuje a připravuje na poslání manželky a hospodyně.*“¹⁴⁸

Obdobně jako Krásnohorská i Jesenská v těchto knihách podává jakýsi návod pro dospívající dívky. Pro nás se stal klíčovým pouze první díl, tj. *Jarmila*, kde je hlavní hrdinka konfrontována s realitou života, na který se jí svými radami snaží připravit zejména její matka, ale i širší rodina.

Jarmila vychodila měšťanskou školu, v níž získala základní vzdělání, které se pokusí využít v praxi. Jak ale pokračování tohoto románu napovídá, Jarmila se, obdobně jako Zdenka Menšíková, provdá a stane se z ní žena v domácnosti.

---

¹⁴⁵ OPOLSKÝ, J. *Růžena Jesenská*. Praha: Česká akademie věd a umění, 1944. s. 5.

¹⁴⁶ Tamtéž. s. 12.

¹⁴⁷ MOLDANOVÁ, D. *Na písčítých půdách. Česká spisovatelky na přelomu 19. a 20. století*. 1. vyd. Praha: Agentura Pankrác, 2011. s. 66.

¹⁴⁸ POLÁK, J. *Česká literatura 19. století*. Praha: SPN, 1990. s. 258.

6.1 Recepce díla

Ve stejné době jako Růžena Jesenská tvoří i Růžena Svobodová, Božena Kvapilová, Tereza Mellanová či Anna Řeháková. Jejich tvorba pro dívky spadá do 90. let 19. století a do prvního desetiletí století následujícího. Pospíšil se Sukem uvádějí, že „*stínem uměleckého snažení nového století je t. zv. dívčí četba, která se zbytečně specializovala a podle vzoru jednak starších spisů El. Krásnohorské, jednak vlivem četným a oblíbených překladů zvláště povídek z penzionátu ruské spisovatelky L. A. Čarské nabyla neobyčejného rozmachu.*“¹⁴⁹ V předchozí kapitole jsme již uvedli, jaký postoj zastávali tito autoři vůči dívčí četbě.

Tato dvojice autorů se negativně vyjadřovala o dílech Krásnohorské a obdobně se vyjadřují i o dílech Jesenské. Uvádí, že její knihy „*byly napsány nikoliv dívkám dospívajícím, nýbrž vyspělým pannám, tedy věku docela nad pojem mládeže v našem slova smyslu, a omylem bývají také zařazovány do kategorie dívčí četby.*“¹⁵⁰ S tímto jejich názorem můžeme souhlasit pouze v případě *Jarní písňe*, kde je hlavní hrdince již dvacet let a potýká se se zcela jinými otázkami než dívka dospívající. Ovšem dílo *Jarmila* se orientuje na dívku patnáctiletou, která právě dokončila 2. ročník měšťanské školy a snaží se porozumět světu a společnosti.

Josef Polák *Jarmilu* zcela bez debat řadí mezi výchovný román, jelikož autorka zde uvádí „*hrdinku opouštějící školu do situací, v nichž se od dospělých dovídala, co se sluší a patří [...].*“¹⁵¹

6.2 Postava Jarmily Vojtěchovské

Hrdinkou této knihy je patnáctiletá Jarmila Vojtěchovská, která žije se svou rodinou v Praze. Jejím otcem je úředník Jan Vojtěchovský, který se své dceři a své rodině láskyplně věnuje. Obdobně je tomu i u matky, která Jarmile udílí cenné rady a zasvěcuje ji do společenské etikety. Svou rozvážností a dobrotou jde dceři příkladem. V rodinách, kde se nacházelo více dětí, bylo zvyklostí, že se nejstarší dcera starala o mladší sourozence a vypomáhala matce v domácnosti. Obdobně je tomu i u Jarmily, která jakožto nejstarší potomek z rodu pečovala o své mladší sourozence – Ludmilu, Jeníka, Slávka

¹⁴⁹ POSPÍŠIL, O. SUK, V. F. *Dětská literatura česká*. Praha: SPN, 1924. s. 149.

¹⁵⁰ Tamtéž. s. 149.

¹⁵¹ POLÁK, J. *Přehlední dějiny české literatury pro děti a mládež a četby mládeže*. Praha: SPN, 1987. s. 66.

a novorozenou Evu. Jarmila má své sourozence ráda, svědomitě se o ně stará a plní příkazy matky: „*Jarmilko, oblečeš Slávka a dáš Lidce šaty, vypraviš děti na procházku, pak budeme spolu skládat věci, zatím jdu všecko připravit.*“¹⁵² Vše náležitě vykoná, neodmlouvá a je rodičům vždy po vůli. Mnohdy musí svou matku zastat a často své mladší sourozence, zejména Ludmilu, umravňuje.

Rodiče vychovali svou dceru po vzoru Balíkových rad, na kterých stále ustavičně pracují. Jarmila je poslušnou, zodpovědnou, pracovitou, učenlivou, uctivou a vlídnou, přesto se však místy dopouští chyb, které je třeba napravit. Sama si uvědomuje společenská pravidla, kterým se snaží zcela podřídit. Neustále proto žije ve strachu z toho, že se ve společnosti znemožní: „*Každou minutu něco vyvedu, to už vidím!*“¹⁵³ Celá kniha proto vyznívá jakožto smršť "pohrom", které Jarmila způsobuje. Matka ji však uklidňuje a věří, že si časem všechny náležitosti osvojí: „*Máš dobré srdce, vím, ale lidé žádají od dospělé dívky více, budou na tebe a tvé chování hledět s většími požadavky než dosud, milé dítě. Kdybych ti všecko teď vypověděla z těch nesčetných forem a způsobů, jež společnost naše časem si ustanovila a jich žádá, bylo by marné, měla bys v hlavě směsici, která by tě ještě popletla. Vím, že časem chybiš, jsi také trochu divoká, jsem si jista, že nic neučiniš zlého, že nikomu vědomě neublížíš, a to je hlavní věc – mít srdce na pravém místě, každému přát, nikomu nezávidět, pomoci dle sil.*“¹⁵⁴ Společenská pravidla jsou důležitá, avšak mnohem důležitější je charakter člověka, což vyplývá i z *Květnice*, která je silně ovlivněna křesťanskou morálkou.

Před Jarmilou stojí velká výzva. Společně se svou mladší sestrou Ludmilou, na kterou má dohlížet, se chystá navštívit babičku, dědečka a tetu Annu na venkově. Právě na této návštěvě se v interakci se širší rodinou a známými snaží využít své dosavadní poznatky, jež se pojí se společenskou etikou. Navštěvuje tu mnoho rodin a dívek, u nichž zkoumá a posuzuje jejich rozličné povahy. Její pozornosti neujde ani galantní Jiří, který studuje v Praze. Je velice uvědomělý a jeho myšlenky a názory jsou pro Jarmilu podnětné.

---

¹⁵² JESENSKÁ, Růžena. *Jarmila a Jarní píseň*. Praha: Vojtěch Šeba, 1923. s. 14.

¹⁵³ Tamtéž. s. 27.

¹⁵⁴ Tamtéž. s. 17.

6.3 Vzdělání a výchova

Jarmila navštěvovala dívčí měšťanskou školu, kde jí byly poskytnuty základy všeobecného vzdělání. Zpravidla si zde dívky osvojovaly znalost českého jazyka, literatury, matematiky, dějepisu, zeměpisu, přírodopisu a náboženství. V knize nacházíme i zmínky o hodinách zpěvu a kreslení, dále o hře na hudební nástroj a ručních pracích.¹⁵⁵ Toto vzdělání bylo většinou pokládáno za dostačující a dívky mohly být uvedeny do společnosti. Dívky si ještě pod vedením své matky nebo v hospodyňských školách osvojily pravidla vedení domácnosti a kulinářské dovednosti, čímž byly plně připraveny na vdávání. Péči o domácnost a kuchyni považují autoři příruček za zásadní, jelikož na ni cílí všichni námi sledovaní autoři příruček. Nejvíce pozornosti této oblasti však věnuje Františka Hansgirková, která na ní vystavěla drtivou většinu své příručky.

Jarmila se samozřejmě učila i cizím jazykům – francouzštině, ruštině a angličtině. O německém jazyku, který dle dobové konvence měly ovládat střední vrstvy, nenacházíme zmínku žádnou. Vysvětlení je nasnadě – v knize jsou patrné velmi silné vlastenecké tendence. V rozmluvách je často upozorňováno na českou historii (husitství, Jan Žižka, Prokop Holý),¹⁵⁶ na knihy od českých autorů (Jirásek, Čech, Vrchlický, Zeyer, Neruda),¹⁵⁷ na umělecká díla od českých mistrů (Mánes, Čermák, Aleš, Mucha, Brožík),¹⁵⁸ u klavíru přednáší české básně a zpívají národní písně¹⁵⁹ a v ručních pracích dívek bývá upozorňováno na národní vyšívání: „*Každá maminka a tatínek prohlíželi si s účastenstvím vyšitou košili nebo kabátek s národním vyšíváním [...]*“.¹⁶⁰ K vlasteneckému cítění byla Jarmila společně se sourozenci vedena již od dětství. Přesně takovýmto způsobem popisuje Věnceslava Lužická Srbová ve svých přednáškách *Činnost ženy v domácnosti* a *Krásno českých domácností* ideální českou středostavovskou rodinu. Kladla v nich důraz na vlastenecké cítění a na podporu českých umělců a řemeslníků. Jesenská vytváří své dílo zcela v souladu s dobovým myšlením z 80. let 19. století, kdy byl na vlastenectví kladen důraz.

Jarmilino studium bude po ukončení školní docházky pokračovat formou domácího studia, kdy její výuku povede strýc Antonín. Podílet na vzdělání se bude i matka a učitelka hry na klavír. Jak jsme již zmiňovali, vyšší a dobře situované střední vrstvy si zakládaly

---

¹⁵⁵ JESENSKÁ, Růžena. *Jarmila a Jarní píseň*. Praha: Vojtěch Šeba, 1923. s. 6.

¹⁵⁶ Tamtéž. s. 11.

¹⁵⁷ Tamtéž. s. 167.

¹⁵⁸ Tamtéž.. s. 56. a 145.

¹⁵⁹ Tamtéž. s. 93-95.

¹⁶⁰ Tamtéž. s. 6.

na reprezentaci, na což Jesenská v této knize cílí. Ústředním tématem je zejména společenská etiketa, které se musí Jarmila beze zbytku podřídít. Důraz je kladen i na edukaci. Jarmilin otec má jasnou vizi o tom, jakým směrem se bude její budoucí vzdělání ubírat: „*Tak, matka tě doučí šití šatů, a na úpravu šatů – to někam na nějaký čas půjde ke krejčímu. [...] V kuchyni – tomu taky maminka Jarmilu vycvičí. [...] Hraní na piano taky nepověsíme na hřebík. Virtuosa z tebe nebude, ale dvakrát za týden tě bude slečna učit, také si zazpívej, máš hlásek jako slaviček. Francouzsky už umíš, nu to jsem rád. Poradíme se dnes se strejčkem Antonínem, kterému jazyku začneme se učit nyní. Myslím, že nejdřív rusky, pak anglicky.*“¹⁶¹ Jarmila je více méně připravována na to, aby byla dobrou manželkou, která zastane všechny ženské role. Nepředpokládá se, že by se měla v budoucnu živit prací. Všechno, k čemu je vedena, jí má dopomoci k tomu, aby byla považována za dobrou partii, avšak v případě nouze musí být připravena se o sebe postarat: „*Nechci býti méně schopnou k životu nežli moje družky, které budou odkázány pouze na sebe a dosáhnou samostatnosti. Otec říkává, že šťastnější dívka je ovšem ta, která jako já, nemusí vydělávati si chleba, ale že každá má být připravena životnímu boji, aby nezůstala snad v neočekávaných poměrech bez pomoci.*“¹⁶² Jarmila by se v budoucnu mohla uplatnit jako vychovatelka nebo učitelka. Jelikož bude poslána na učení ke krejčímu, je možné, že by mohla proniknout i do této profesní oblasti a uplatnit tak nově nabyté vědomosti v praxi. Tímto Jesenská otevírá Jarmile pomyslná zadní vrátka, avšak nakonec se stejně drží tradičního pojetí a své vědomosti a dovednosti Jarmila uplatní v domácí sféře. Již jsme zmiňovali výše, že i dobové příručky podporují vzdělávání žen, avšak mělo by být zaměřeno pouze pro potřeby domácnosti a rodiny. Je tomu tak u postavy paní Vojtěchovské, která je taktéž znalá jazyků a nabídla se, že by je Jarmilu učila sama. Co se týče domácích prací, rozumí se samo sebou, že je jakožto příkladná matka a hospodyně ovládá a usiluje o to, aby své poznatky předala i své dceři. Je vidno, že Jarmilina výchova je zcela v souladu s modelem vzdělávání dívek 19. století.

Jarmilino všeobecné vzdělání dále doplní o výklad strýc Antonín, který „*bude dvakrát týdně chodit Jarmilu učit, bude jí také vybírat knihy a čísti s ní. [...] Hlavně z dějin, také různé věci z jiných oborů, které ji budou těšit a zušlechťovat. Pak budeme moci s dcerou hovořit o všech vědeckých a uměleckých zajímavostech a budeme si ji s pýchou vodit!*“¹⁶³ Strýc bude společně s Jarmilou vyučovat i její kamarádku Arnoštku Skalákovou,

---

¹⁶¹ JESENSKÁ, Růžena. *Jarmila a Jarní píseň*. Praha: Vojtěch Šeba, 1923. s. 20.

¹⁶² Tamtéž. s. 128-129.

¹⁶³ Tamtéž. s. 20.

kteřá se chce dostat na učitelský ústav. Jejich vzdělání bylo doplněno četnými výlety po Praze, kdy je Antonín seznamoval s historickými památkami. „*Někdy je zavedl do musea; postáli vždy nad starými pergameny a nad skvostnými iniciálkami našich kancionálů; nejednu hodinu věnovali bohatým sbírkám přírodovědeckým a se zájmem sledovali, jak prázdné doposud vitriny oddělení národopisného znenáhla se plní. Jindy opět zašli do obrazárny a tam seznamoval je Antonín s předními uměleckými díly nebo aspoň jejich reprodukcemi [...].*“¹⁶⁴ Dívčám se tedy dostávalo komplexního vzdělání, které bylo oživeno názornými ukázkami a exkurzemi, se kterými se setkáváme už v době působení Magdaleny Dobromily Rettigové. Ta jimi demonstrovala vlastenecké cítění, na kterém si zakládá i rodina Vojtěchovských.

Aby byla Jarmila dobře uvedena do společnosti, musí se naučit i tanci. Taneční hodiny jí mají dopomoci i k tomu, aby lépe koordinovala své pohyby, které s tancem mají nabýt ladnosti. Navštěvovat taneční lekce však musí s rozvahou a rodiče si musí dát pozor, aby si zde Jarmila neosvojila nechtěné chování. Teta Anna upozorňuje i na to, že se zde dívky naučí koketovat a užívat prázdné fráze: „*Přílišná návštěva plesů nemůže být dívce užitečnou. Naučí se tam záhy bez rozpaků hovořit s muži, ano učí se tam též naslouchati přemrštěným chvalozpěvům na svou krásu, lichotivým zdvořilůstkám a poklonám [...].*“¹⁶⁵ Balík se v *Květnici* věnuje taktéž tanci, o kterém uvádí, že může být počátkem mravní zkázy. Proto by si, jak teta Anna správně konstatuje, měli dát rodiče na své dcery pozor a mít je na plesích vždy na očích. Dceru by nikdy na taneční zábavu neměli pustit bez doprovodu. Balík dále uvádí, že pro učení se tanci je nejdůležitější načasování: „*Dívka nemá se učiti tanci již v útlém věku a pokud není vyspělá tělesně i duševně, nemá do tanečních zábav choditi vůbec.*“¹⁶⁶ Faktem zůstává, že plesy měly v 19. století nezastupitelnou roli. Právě zde se dívky dostávaly do kontaktu s chlapci. Matky si dávaly záležet, aby své dcery dobře uvedly prostřednictvím plesů do společnosti a ukázaly, že mají dcery na vdávání.

---

¹⁶⁴ JESENSKÁ, Růžena. *Jarmila a Jarní píseň*. Praha: Vojtěch Šeba, 1923. s. 141.

¹⁶⁵ Tamtéž. s. 76-77.

¹⁶⁶ BALÍK, K. *Květnice: Kniha pro dívky*. Praha: Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1917. s. 251.

6.4 Výchovní činitelé a výchovné rady

V knize nenacházíme téměř žádné situace, do kterých by autorka nevnesla moralizující tón. Jarmila neustále chybje, a je proto třeba, aby byla poučena o svém chování. Výchovně na ni působí zejména její rodina a dále její kamarádky, dívky z okolí, ale i Jiří. Ne všichni na ni však působí stejným způsobem nebo stejnou měrou. Rodinní příslušníci Jarmile udělují cenné rady a ponaučení, Jiří ji podněcuje skrze vlastní názory a vidění světa a dívky na ni působí svým vlastním chováním, kterému se buď chce připodobnit, nebo se ho vyvarovat.

Nejdominantnější výchovně působící osobou je postava matky, do které Jesenská zasadila své znalosti z učitelské praxe. Její rady jsou vždy dobře formulovány a dávají Jarmile dostatečnou zpětnou vazbu. Jesenská uvádí, že „*věk, kdy dívka dospívá, je nejnebezpečnější pro ni a její příští mravní cenu; v té době nejvíce potřebuje úzkostlivého vedení, ruky nejpečlivější, láskyplné, obezřelé, která by dívku převedla přes most dospívání!*“¹⁶⁷ Ono vedení se Jarmile dostává právě prostřednictvím matky, která si uvědomuje, že Jarmila je již dospělou slečnou, která se co nevidět bude ohlížet po ženichovi, a proto je třeba, aby zvládala vše, co správná žena musí ovládat – péči o domácnost, kulinářské dovednosti a ruční práce. O správném vedení se zmiňuje i Věnceslava Lužická Srbová ve svém *Svatebním daru*.

Jesenská v postavě paní Vojtěchovské mistrně propojuje praktické rady s radami mravními. Během líčení, jak si má Jarmila správně zabalit zavazadlo, jí klade na srdce, aby vždy byla prostou a ne pošetilou: „[...] *jen jsem tě chtěla upozorniti, jak jsou směšné dámy, které jedou někam na letní pobyt a táhnou s sebou tolik šatstva, jako by se jely někam ukazovat a ne zotavit. Buď vždycky prostou, dceruško, a nechtěj následovati lidí v pošetilostech.*“¹⁶⁸ Neměla by být marnivou a přehnaně se starat o to, co si o ní pomyslí druzí: „*Co ti záleží na tom, pomyslí-li si někdo, že máš o jedny nebo dvoje šaty méně? Nemysli na oděv a na svůj zevnějšek více, nežli je třeba.*“¹⁶⁹ Konkrétně tyto rady si vzala Jarmila k srdci, jelikož je později reprodukuje své mladší sestře Ludmile. Podobné poučky nacházíme i v *Květnici*, kde obdobná témata spadají do kapitol *Povrchnost*, *Skromnost* a zejména *Oděv*. Dívky se mají odívat vždy vkusně a dle svého stavu a finančních možností. Dívkám klade na srdce, že „*nikoliv jen zevnější šat, ale spořádanost a čistota*

---

¹⁶⁷ JESENSKÁ, Růžena. *Jarmila a Jarní píseň*. Praha: Vojtěch Šeba, 1923. s. 111.

¹⁶⁸ Tamtéž. s. 15.

¹⁶⁹ Tamtéž. s. 15.

vnitřku činí dívku v pravdě krásnou.¹⁷⁰ Do společnosti se má vždy ustrojít elegantně a jednoduše. Přemíra šperků a ozdob pouze škodí. Zde se projevuje křesťansky laděný ráz *Květnice*, jelikož Balík dívkám doporučuje medailonky Panny Marie nebo vkusné křížky na krk.

Co se však oděvu týče, paní Vojtěchovská klade Jarmile na srdce, aby byla vždy čistou a upravenou, „*nikde at' nechybí knoflíček, není utržená tkanička, at' šat tvůj není ušpiněný, umačkaný, botky ne zašlapané, nikdy nebud' nepořádně nebo na polo ustrojená, ani doma ne, přijímáš-li návštěvu; pravidelně se převlékej v čisté prádlo, dbej na sebe, ale chraň se zakládati si na šatech*“ To je malicherné, tak mělké!¹⁷¹ Zde je patrné ono provázání praktické rady s radou umravňující charakter.

Jarmila by neměla nikoho posuzovat podle vzhledu a majetku, jelikož nemají žádnou výpovědní hodnotu ohledně duševní stránky člověka, která je mnohem důležitější: „*Při posuzování a oceňování lidí přihlížej pouze k poctivosti a vnitřní hodnotě.*“¹⁷² Již jsme zmiňovali, že i Balík se věnuje povrchnosti, avšak on se zaměřuje na širší pojetí tohoto pojmu. Zaměřuje se na povrchnost v učení, v práci, ale zejména v úsudku.

Jarmila se v celé knize učí zejména ze svých chyb a právě i tento způsob výchovy a ponaučení preferuje paní Vojtěchovská: „*Nežli usneš, přemýšlej vždycky o celém dni, co ti přinesl, jak jsi jednala, tvé srdce ti vždycky poví, kdes chybila, kdes konala dobře.*“¹⁷³

Rodina Vojtěchovských považuje za zásadní, aby si Jarmila osvojila společenské chování, avšak neměla by se mu podřizovat zcela: „*[...] ani mě nenapadlo ti předepisovat každé slovo, každý pohled, každý pohyb, pro Bůh, nemysli si, že teď, kdy mi dorůstáš, míním z tebe setřítí všecko přirozené, krásné a učiniti z tebe loutku, figurku, která se dle potřeby směje, sedá, vstává, uklání se, mluví zdvořilostí, diví se a slzí, ne, ne, jedne vždycky, jak cítíš, chovej se, jak ti srdce velí, nepřetvařuj se, neostýchej se promluvit, co cítíš, ač vážiti slov není nikdy na škodu. Nemám na zřeteli svěrací kazajku společenských forem, nemyslím na strnulý mrav, který více lidí týrá než ušlechťuje, ale chci ti ono nutné společenské chování vštípit, které činí lidem život příjemným a snesitelným, neboť lidé žijí vedle sebe, musejí tedy míti k sobě jisté ohledy a úctu.*“¹⁷⁴ Jesenská si uvědomuje, že na dívky jsou kladeny vysoké požadavky, co se mravů týče a Balíkova *Květnice* je toho důkazem. Na dívku chrlí jedno nařízení a zákaz za druhým, podsouvá jí mnoho vlastností,

---

¹⁷⁰ BALÍK, K. *Květnice: Kniha pro dívky*. Praha: Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1917. s. 251.

¹⁷¹ JESENSKÁ, Růžena. *Jarmila a Jarní píseň*. Praha: Vojtěch Šeba, 1923. s. 16.

¹⁷² Tamtéž. s. 161.

¹⁷³ Tamtéž. s. 40.

¹⁷⁴ Tamtéž. s. 17.

kteře si pro vlastní dobro musí osvojit, aby byla společensky přijatelnou. V jeho pojetí je dívka pasivní a nemá šanci se ve společnosti jakýmkoliv způsobem projevit.

Jesenská sice uznává, že společnost si vymyslela mnoho zbytečných pravidel, ale aby člověk zapadl a nebyl pro smích, naučit se je musí. Ve své knize se ale zaměřuje na praktičtější společenské normy, se kterými se dívky nezbytně budou potýkat. Např. by se dívka měla vyvarovat toho, aby lidem skákala do řeči, když jde s ostatními dívkami po ulici, měly by jít po chodníku tak, aby ostatní mohli taktéž projít a mluvit by měly tak, aby se po nich lidé neohlíželi, nejdříve se vychází, od stolu se neodchází dříve, dokud všichni nedojedí apod. Velký důraz klade na stolování a konkrétně tuto oblast zmiňuje hned několikrát.

Nejvýraznější mužskou postavou je strýc Antonín, který je bratrem paní Vojtěchovské a na výchovu Jarmily má veliký vliv. Často se s dívkami prochází po Praze, chodí s nimi na společenské akce apod., přičemž je vždy seznamuje se zásadami chování. Bylo tomu tak např. v divadle: „*Sed'te jen zcela volně, moje drahé. Ovšem té volnosti dámě není přáno jako mužům, na příklad aby se postavila, otočila do hlediště a kukátkem putovala od hlavy k hlavě [...] v mezích slušnosti a podívejte se volně sem tam, ale nápadně dozadu nikdy se neobracejte, to nesluší dívce, která má být skromnou a nebudit nápadným chováním pozornost.*“¹⁷⁵ Zde Jesenská přímo vyslovuje fakt, že dívky jsou společenskými normami svázanější než muži. Přemíry požadavků na ženy si je toho jistě vědom i Karel Balík. Jesenská svou hrdinku těmito pravidlům podrobuje a zároveň reflektuje i tlak, který společnost na dívky vyvíjí. Jarmilu by však ani ve snu nenapadlo, že by se proti některým nařízením bouřila a snaží se veškeré normy přijmout a jednat v jejich duchu.

Jak jsme již zmiňovali, hrdinky výchovných románů jsou často konfrontovány se svými vrstevnicemi, z jejichž chování si berou buď příklad, nebo se mu snaží vyvarovat. Jarmila se na návštěvě venkova setkává s mnoha dívkami, ale předně se těšila na svou přítelkyni Kláru, kterou už tři roky neviděla. Při setkání ji však vůbec nepoznává a je zklamána, o čemž se zmiňuje ve svém dopise strýci. Jeho odpověď shledáváme nejvýchovnějším aspektem knihy, jelikož reaguje na mnoho Jarmiliných otázek, ve kterých zaznamenává četné nástrahy, se kterými se mladé dívky potýkají a pokud nejsou správně vedeny, lehce jim podlehnou. Jarmile např. vysvětluje, jak se věci s Klárou mají: „*Pozoroval jsem již vícekrát podobnou, zdánlivě nepochopitelnou změnu na dorůstajících děvčatech. Dnes jsou děti, nepřemýšlejí o sobě, nejsou ani dobré ani zlé, roztomile se s nimi*

---

¹⁷⁵ JESENSKÁ, Růžena. *Jarmila a Jarní píseň*. Praha: Vojtěch Šeba, 1923. s. 120.

bavíš, pak je tři léta nevidíš: přijde ti vstříc slečna k přeštípnutí utážená ve šněrovačce, sevřená pouty někde zachycených, cizích, odkoukaných způsobů, cítíš, že ten úsměv není její, ta řeč strojená, ty poklony – – všechno je cizí, naučené, vypůjčené! Je učenlivá, jako papoušek, ale bohužel, má smysl jen pro pouhé, malicherné, zevnější formy [...]. Tak je tomu i s Tvojí Klárou. Má před zrcadlem nacvičený každý úsměv a pohled, [...] považuje se za důležitou osobnost a proto s každým mluví s onou blahosklonnou, studenou vlídností, kterou považuje za nezbytnou pečeť veliké dámy [...].“¹⁷⁶

Klára je popsána jakožto jednoznačně záporná osoba, jejíž chování má Jarmilu odpuzovat. Klára se vyžívá se ve strojení, chodí na plesy, často navštěvuje Vídeň, vyžívá se v pomluvách, je pyšná, přetvařuje se, svými řečmi ubližuje druhým a věří, že pouze ona má na všechno správný názor, čili nedokáže snést sebemenší kritiku apod. Pro Balíka je takovýto typ dívky zavrženíhodný, ostatně jako i pro Srbovou, jelikož si k tomu všemu Klára dovolila kritizovat vše české a venkovské. Samozřejmě takovéto typy žen ve společnosti běžně existovaly, avšak bylo na ně nahlíženo jako na mravně zkažené.

Jarmila se seznamuje i se sestrami Jiřího, kdy konkrétně Eliška s Miladou mají oblibu v pochlebování a v poklonkování, přičemž dotyčného za prvním rohem pomluví: „*Obě dámy zdaleka kývaly a usmívaly se a když se přiblížily, spustily obě najednou proudy slov, jako když se potok rozvodní v kypící řeku: obdiv, vítání, lichocení, sladké pobízení do domu, objímání a líbání stíhalo se bez konce.*“¹⁷⁷ I na toto chování strýc Antonín Jarmilu v dopise upozorňuje a hodnotí ho jako negativní. Chápe, že je Jarmila ještě mladou a nezkušenou a že může lehce důvěřovat právě takovýmto lidem. On jí však vysvětluje, že toto chování nepochází od srdce a nemá pražádné hloubky. Taktéž v *Květnici* jsou takovéto vlastnosti považovány za nežádoucí. Je poukazováno na to, že dívka by měla být slušnou, vlídnou a zdvořilou, avšak na druhou stranu i upřímnou a pravdomluvnou.

Jarmila si velice váží obětavé Jitky z myslivny, které zemřela matka, a tak musela zastat její roli. Jitka je v knize vykreslena jako ideální dívka plná ženských ctností – je skromná, cudná, dobrotivá, přívětivá a laskavá. O její pracovitosti není pochyb, zastane veškerou práci okolo domácnosti a k tomu zvládá i výchovu svých mladších sourozenců. Dokladem Jitčinych kvalit je i fakt, že si právě ji vyvolí za ženu strýc Antonín, který má cit pro posouzení lidí. Jitka je ideální dívkou i v Balíkově pojetí. Sice není znalá veškerých pravidel společenské etikety a není dokonale vzdělanou a znalou jazyků, avšak její jednání

---

¹⁷⁶ JESENSKÁ, Růžena. *Jarmila a Jarní píseň*. Praha: Vojtěch Šeba, 1923. s. 70-71.

¹⁷⁷ Tamtéž. s. 65.

je v souladu s tradičními ženskými rolemi. Dále je vyzdvihován i její charakter a zbožnost, na kterou klade důraz i Balík.

Jesenská se zaměřila na to, aby na Jarmilu působili přímí i nepřímí výchovní činitelé a faktory. Všichni usilují o to, aby Jarmila nebyla jako Klára, která: „*Nic neumí ani ušít, ani uvařit, jen celý den tluče do piana a vyšívá lenty.*“¹⁷⁸ Jarmila je vedena k tomu, aby byla vzdělanou, vyznala se ve společenském taktu a vystavěla svou osobnost na morálních zásadách bez předsudků, k čemuž dívky vede taktéž Karel Balík. Neméně důležitou je však i znalost ženských domácích povinností, na které klade důraz Františka Hansgigrová. Jarmila naplňuje i představy Věnceslavy Lužické Srbové, jelikož dominantou rodiny Vojtěchovských je vlastenecké cítění.

6.5 Shrnutí

Jarmila vyrůstala v harmonické rodině, kdy se na její výchově podíleli téměř všichni rodinní příslušníci. Nejvýraznější postavou je však matka, které je pro ni vzorem a od dětství ji vychovává po vzoru tradičního pojetí ženství. Jarmila je v patnácti letech schopnou matku plně zastat, postarat se o mladší sourozence a je zběhlá i v domácích úkonech. Jarmilino chování přesně napodobuje normy, které byly v příručkách pro dívky vytvořeny a nemá potřebu ani snahu projevovat se jako individualita. Společenským pravidlům se podřizuje i ve chvíli, kdy jim plně nerozumí a shledává je složitými.

Jarmilina výchova probíhala zcela podle dobových zvyklostí. Důraz byl kladen nejenom na dosažení potřebných reprezentačních znalostí a osvojení si společenské etikety, ale i na rozvoj vlasteneckého cítění a nabytí dovedností pojících se s rolí manželky, matky a hospodyně. Nelze si nevšimnout, že požadavky, které tehdejší společnost na ženy kladla, se z dnešního pohledu jeví jako přehnané až malicherné. Zdá se, že každý Jarmilin krok byl společností přísně sledován a hodnocen, a proto musela být již od útlého věku pevně a důsledně vedena.

Již jsme zmiňovali, že Jesenská v této knize uplatnila své zkušenosti a znalosti z učitelské praxe, které se odrážejí zejména v promluvách paní Vojtěchovské, ale i v postavě strýce Antonína. Jesenská podává ucelený obraz dívčího vzdělávání, které zaměřuje na formování osobnosti. Cílem této výchovy je však stále vychovat ženu podřízenou společenským konvencím, na což poukazuje i Karel Balík. Jeho ideálním

---

¹⁷⁸ JESENSKÁ, Růžena. *Jarmila a Jarní píseň*. Praha: Vojtěch Šeba, 1923. s. 96.

modelem ženy je žena duševně vyspělá, mravně bezúhonná a v domácích povinnostech zběhlá. Jesenská se okrajově dotýká i soužití ženy s mužem, což Srbová rozebírá ve *Svatebním daru*. S názory Srbové na manželské soužití dále pracuje Jesenská v *Jarní písni*.

Edukace zprvu probíhala na dívčí měšťanské škole a měla dále probíhat formou domácí výuky. Dopřát dcerám domácí učitele bylo finančně náročné, avšak Jesenská ve své knize tuto skutečnost řeší prostřednictvím strýce Antonína, který má na Jarmilino další vzdělávání dohlížet. Ono nadstandardní vzdělání je typické pro vyšší vrstvy, zejména co se všeobecného vzdělání a umělecké stránky osobnosti týče. Ryze měšťanským specifickým je vlastenecký ráz výchovy a učení se dovednostem pojícím se s vedením domácnosti. Na tento styl výchovy poukazuje zejména Věnceslava Lužická Srbová, pro kterou je zásadní propojení vlastenectví s tradičními ženskými rolemi a Jesenská ho ve své knize pouze upevňuje.

Závěr

Výchova dívek 19. století stále cílila na budoucí roli manželky, matky a hospodyně. Tyto tradiční ženské role se odráží v dobovém myšlení, které je zaznamenáno v dobových příručkách, na které následně navazují dívčí výchovné romány. I v románech se hlavní hrdinky podvolují dobovým konvencím, a tak jsou jejich prostřednictvím pouze upevněny dobové modely. Mezi příručkami a romány nacházíme rozdílnosti pouze ve formě sdělení, nikoli v jejich obsahu.

Květnice od Karla Balíka je specifická v tom, že autor promlouvá přímo ke čtenářce, kterou mnohdy oslovuje a snaží se s ní navázat kontakt. V *Hospodyni našeho věku* Františka Hansgirková pojednává velice obecně o domácích povinnostech a má charakter naučné literatury. Věnceslava Lužická Srbová koncipovala *Svatební dar* jakožto rady udílené vnučce a autorka tedy nepromlouvá přímo k recipientce. Na obdobném principu jsou vystavěny i dívčí romány. Autorky předávají svým čtenářkám poselství skrze hlavní hrdinky svých románů, se kterými se mohou mnohdy i ztotožnit.

Dívčí romány jsou obohaceny o dějovou linku, která zaznamenává vývoj hlavní postavy, její psychologii, názory, jednání a promluvy. Dívky jsou tak umravňovány snesitelnější a čtivější formou. Autorky románů však nepřichází s ničím novým, pouze různými způsoby zpracovávají témata a normy, které byly vytyčeny v příručkách.

Zajímavý je i fakt, že dílo Krásnohorské a Jesenské vzniká v době vrcholícího boje o vyšší dívčí vzdělávání. Autorky však stále dle dobových norem utvářejí hrdinky úslužné v domácnosti, které jsou více méně připravovány na roli budoucí manželky, matky a hospodyně. Tento fakt je paradoxní zejména v souvislosti s Eliškou Krásnohorskou, která několik let aktivně vystupovala v ženském emancipačním hnutí. Její stanovisko jsme však schopni pochopit, jelikož, jak jsme se zmínili již výše, Krásnohorská u nás teprve zakládá tradici česky psané dívčí četby s cílem vytlačit díla německá. Musela tedy navázat na osvědčený typ literatury. Faktem zůstává, že intelektuální typ hrdinek se výrazněji objevuje v literatuře až v 1. polovině 20. století, kdy mají tyto hrdinky již reálný obraz ve společnosti. Drahomíra Vlašínová sice označuje Elišku Krásnohorskou za první autorku české dívčí četby, avšak její knihy považuje za triviální. Až *Robinsonku* Marie Majerové označuje za moderní dívčí román.¹⁷⁹ Dílo Majerové má velkou hodnotu z toho důvodu, že se nejedná o pouhé vyprávění příběhu s výchovným podtextem. *Robinsonka* má i jistou

---

¹⁷⁹ VLAŠÍNOVÁ, D. *Eliška Krásnohorská. Odkazy pokrokových osobností naší minulosti*. Praha: Melantrich, 1987. s. 173.

terapeutickou funkci, jelikož zde nahlížíme do psychologie dívky, která se vyrovnává se smrtí matky a s novou životní situací.

Dobrava Moldanová přikládá veliký vliv i na prostředí, ve kterém se hlavní hrdinky nacházely.¹⁸⁰ Zdenka s Jarmilou pocházejí z dobře situovaných úřednických měšťanských rodin, které svým dcerám dopřávají vzdělání spíše z reprezentativních důvodů. Nepředpokládá se, že by dívky musely v budoucnu opravdu pracovat. Důraz na vzdělávání na patrnější v díle *Jarmila* od Růženy Jesenské, která vytváří vlasteneckou a uvědomělou rodinu Vojtěchovských, která klade na vzdělání své dcery veliký důraz. Zcela tak přejala názory Věnceslavy Lužické Srbové, která se ve svých přednáškách zabývá problematikou vlastenectví a domácností.

Eliška Krásnohorská se při zakládání českého dívčího gymnázia setkala s pozitivními, ale i s negativními reakcemi. Ona pluralita názorů je zachycena v románu *Svéhlavička*, kde zobrazuje skrze postavu pana Menšíka negativní nazírání na ženské vzdělání, které se jeví jako zbytečné. V díle se však nacházejí i tací, kteří považují vzdělání žen za základní kámen spokojeného manželství a potažmo celého života. Vzdělávání žen je zásadní i z toho důvodu, že jakožto matky budou ženy jako první působit na své děti, a proto je třeba, aby byly vzdělané.

Povahově jsme představili dvě zcela odlišné typy hrdinek. Ve *Svéhlavičce* se setkáváme se Zdenkou, která nad sebou potřebovala silnou ruku a neustálý dozor. I přes to, že jí bylo již patnáct let, se k ní muselo přistupovat jako k dítěti, kterému je třeba vše důsledně objasnit a vysvětlit. Zdenka vzdorovala a pokládala vzdělání za zcela zbytečné, jelikož tento názor přejímá od svého otce. Jinak je tomu u *Jarmily*, která jakožto patnáctiletá dívka dokončila školní docházku, avšak chce se vzdělávat dál. Je zvědavá a o učení jeví opravdový zájem. Uvědomuje si význam vzdělání i fakt, že v jejím životě mohou nastat situace, kdy bude třeba, aby se o sebe postarala sama.

Nejpodrobněji sledovaným faktorem byli výchovní činitelé a s nimi související rady. Ve *Svéhlavičce* udílely rady zpravidla ženy, mezi které musíme započítat i vrstevnice Zdenky, které měly taktéž veliký podíl na utváření jejího charakteru. Rady se týkaly převážně postojů, hodnot a dovedností, které by si měla Zdenka osvojit. Obdobně je tomu i u *Jarmily*. Jarmila má navíc i umělecké vlohy a velice dovedně hraje na klavír a zpívá. I jí jsou udělovány četné rady, které mají posilovat její morálku a zejména vlastenecké

---

¹⁸⁰ MOLDANOVÁ, D. *Na písčítých půdách. Česká spisovatelky na přelomu 19. a 20. století*. 1. vyd. Praha: Agentura Pankrác, 2011. s. 8-9.

cítění. Na formování jejích názorů se však nepodílí pouze ženské postavy, ale ve velké míře i postavy mužské – strýc Antonín, otec a Jiří.

Co se týče ústavů, které dívky navštěvovaly, tak i mezi nimi nacházíme mnoho odlišností. Zdenka byla poslána do dívčího penzionátu a byla tím pádem zcela odtržena od rodiny. Tento krok byl důležitý k tomu, aby se Zdenka začala socializovat a postupně se odpoutala od rodiny. V ústavu je patrná nepřetržitá interakce s jejími družkami, které na ni měly veliký vliv. I Jarmila navštěvuje ryze dívčí ústav, avšak jedná se o "pouhou" měšťanskou školu. Ani jedna však nezíská potřebnou kvalifikaci pro možné budoucí profesní uplatnění.

Eliška Krásnohorská ani Růžena Jesenská nevytváří samostatné a nezávislé persóny. Individualita hlavních protagonistek knih je potlačována a jsou formovány po vzoru dobových modelů, které se snaží naplnit. Oběma jsou vštěpovány stejné morální zásady a jsou u nich rozvíjeny nezbytné ženské dovednosti. Jsou tím pádem po vzoru dobových příruček vychovávány k tradičnímu pojetí ženských rolí 19. století.

Seznam použité literatury

Primární literatura

1. JESENSKÁ, Růžena. *Jarmila a Jarní píseň*. Praha: Vojtěch Šeba, 1923. 252 s.
2. KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Svéhlavička. Příběh z pensionátu* [online]. Praha: Rudolf Storch, 1898. 256 s. [18.04.2019]. Dostupné na:
http://kramerius4.nkp.cz/search/i.jsp?pid=uuid:537afbc0-1dd2-11de-a2ed-000d606f5dc6&q=sv%C3%A9hlavi%C4%8Dka#monograph-page_uuid:fb1e8f00-ff96-11e6-8830-005056827e51

Dobová literatura – příručky a paměti

1. BALÍK, Karel. *Květnice: kniha pro dívky*. Praha: Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1917. 350 s.
2. HANSGIRGOVÁ, Františka. *Hospodyně našeho věku. Krátké naučení o vedené městského a venkovského hospodářství* [online]. Praha: I. L. Kober, 1864. 215 s. [05.04.2019]. Dostupné na:
http://kramerius4.nkp.cz/search/i.jsp?pid=uuid:1066cea0-067b-11dd-9c3c-000d606f5dc6&q=Hospodyn%C4%9B%20na%C5%A1eho%20v%C4%9Bku#monograph-page_uuid:361678e0-6963-11e6-a9cc-005056825209
3. HONZÁKOVÁ, ALBÍNA. *Československé studentky let 1890-1930*. Praha: Ženská národní rada a spolek Minerva, 1930. 331 s.
4. KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Co přinesla léta. Druhé knihy vzpomínek svazek I*. Praha: Vaněk a Votava, 1928. 152 s.
5. KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Co přinesla léta. Druhé knihy vzpomínek svazek II*. Praha: Vaněk a Votava, 1928. 224 s.
6. KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Výbor z díla II. Studie, kritiky a paměti*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1956. 554 s.
7. KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Z mého mládí. Vzpomínky životopisné*. Praha: Vaněk a Votava, 1928. 223 s.
8. KREJČÍ, Karel. *Ze vzpomínek Elišky Krásnohorské*. Praha: Československý spisovatel, 1950. 227 s.

9. LUŽICKÁ, Věnceslava. *Krásno českých domácností. Přednášky spolku Domácnost (Česká kuchařská škola)* [online]. Praha: Domácnost, 1888. 24 s. [05.04.2019].
Dostupné na:
http://kramerius4.nkp.cz/search/i.jsp?pid=uuid:63633d30-3319-11dd-8573-000d606f5dc6&q=kr%C3%A1sno%20%C4%8Desk%C3%BDch#monograph-page_uuid:cbb26210-b297-11e6-8028-001018b5eb5c
10. LUŽICKÁ, Věnceslava. *Činnost' ženy v domácnosti. Přednášky spolku Domácnost (Česká kuchařská škola)* [online]. Praha: Domácnost, 1886. 20. s. [05.04.2019].
Dostupné na:
http://kramerius4.nkp.cz/search/i.jsp?pid=uuid:91955ea0-3318-11dd-add4-000d606f5dc6&q=%C4%8Dinnos%C5%A5%20%C5%BEeny#monograph-page_uuid:5a8bc230-7416-11e6-aa85-005056825209
11. LUŽICKÁ, Věnceslava. *Odpoutání a Svatební dar. Souborné vydání spisů Věnceslavy Lužické-Srbové.* [online]. Mladá Boleslav: Karel Vačlena, 1925. 187 s. [05.04.2019].
Dostupné na:
http://kramerius4.nkp.cz/search/i.jsp?pid=uuid:88d5b790-7b4b-11e6-bb23-005056827e51&q=svatebn%C3%AD%20dar#monograph-page_uuid:3f0e3800-96f1-11e6-89b1-5ef3fc9ae867
12. NOVÁKOVÁ, Teréza. *Ze ženského hnutí.* Praha: J. R. Vilímek, 1912. 364 s.
13. PODLIPSKÁ, Sofie (ed). *Z let probuzení. Kniha první. Paměti a korespondence Bohuslavy Rajské z let 1839-1844.* Praha: Otto, 1872. 156 s.
14. SVĚTLÁ, Karolina. *Z literárního soukromí I.* Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1959.
15. VESELÝ, J. *Dívka, její vychování a určení* [online]. Praha, 1881. 88 s. [05.04.2019].
Dostupné na:
http://kramerius4.nkp.cz/search/i.jsp?pid=uuid:49036880-0c2a-11e8-8485-5ef3fc9ae867&q=D%C3%ADvka,%20jej%C3%AD%20v%C3%BDchova%20a%20ur%C4%8Den%C3%AD#monograph-page_uuid:4680b540-0c2a-11e8-8485-5ef3fc9ae867

Odborná literatura a monografie

1. ABRAMSOVÁ, Lynn. *Zrození moderní ženy: Evropa 1789-1918*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005. 367 s. ISBN 80-7325-060-8.
2. BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005. 175 s. ISBN 80-7277-241-4.
3. BLAHYNKA, M. *Čeští spisovatelé 20. století. Slovníková příručka*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1985. 830 s.
4. BLÁHOVÁ, Kateřina, PETRBOK, Václav, ed. *Vzdělání a osvěta v české kultuře 19. století: sborník příspěvků z 24. ročníku symposia k problematice 19. století : Plzeň, 4. 6. března 2004*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2004. 479 s. ISBN 80-85778-43-2.
5. BUREŠOVÁ, Jana. *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2001. 506 s. ISBN 80-244-0248-3.
6. BURIÁNEK, F. *Česká literatura první poloviny XX. století*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1981. 345 s.
7. ČADKOVÁ, K., LENDEROVÁ, M., STRÁNÍKOVÁ, J. *Dějiny žen, aneb, Evropská žena od středověku do 20. století v zajištění historiografie*. 1. vyd. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006. 601 s. ISBN 80-7194-920-5.
8. FORST, Vladimír a kol. *Lexikon české literatury. Osobnost, díla, instituce. 2/I H-J*. Praha: Academia, 1993. 589 s. ISBN 80-200-0345-2.
9. FORST, Vladimír a kol. *Lexikon české literatury. Osobnost, díla, instituce. 2/II K-L*. Praha: Academia, 1993. 1377 s. ISBN 80-200-0469-6.
10. HANÁKOVÁ, P. HECZKOVÁ, L. KALIVODOVÁ, E. *V bludném kruhu. Mateřství a vychovatelství jako paradoxy modernity*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. 437 s. ISBN 80-86429-49-0.
11. HECZKOVÁ, Libuše. *Píšíci Minervy. Vybrané kapitoly z dějin české literární kritiky*. Praha: Filosofická fakulta Univerzity Karlovy, 2009. 402 s. ISBN 978-788073-082826.
12. KODYM, Stanislav. *Dům U Hálánků. Vzpomínky na Vojtu Náprstka*. Praha: Československý spisovatel, 1955. 237 s.
13. LENDEROVÁ, Milena. *A ptáš se, knížko má... Ženské deníky 19. století*. 1. vyd. Praha: Triton, 2008. 355 s. ISBN 978-80-7254-956-6.
14. LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1999. 300 s. ISBN 80-204-0737-5.

15. MENCLOVÁ, Věra, SVOZIL Bohuslav, VANĚK, Václav a kol. *Slovník českých spisovatelů*. Praha: Libri, 2000. 743 s. ISBN 80-7277-007-1.
16. MOCNÁ, Dagmar. *Červená knihovna. Studie kulturně a literárně historická*. Praha: Paseka, 1996. 238 s. ISBN 80-7185-075-6.
17. MOLDANOVÁ, Dobrava. *Na písčítých půdách. Česká spisovatelky na přelomu 19. a 20. století*. 1. vyd. Praha: Agentura Pankrác, 2011. 119 s. ISBN 978-80-86781-17-4.
18. NEUMANN, Stanislav Kostka. *Dějiny ženy. Populárně sociologické, etnologické a kulturně historické kapitoly*. 1. vyd. Praha: Otakar II., 1999, 1077 s. ISBN 80-86355-03-9.
19. OPOLSKÝ, Jan. *Růžena Jesenská*. Praha: Česká akademie věd a umění, 1944. 17 s.
20. POLÁK, Josef. *Česká literatura 19. století*. Praha: SPN, 1990. 308 s. ISBN 80-04-23-906-4.
21. POLÁK, Josef. *Přehlední dějiny české literatury pro děti a mládež a četby mládeže*. Praha: SPN, 1987. 201 s.
22. POSPÍŠIL, O. SUK, V. F. *Dětská literatura česká*. Praha: SPN, 1924. 308 s.
23. RÁDL, Emanuel. *O ženském hnutí*. Praha: Čin, 1933. 78 s.
24. SECKÁ, Milena. *Americký klub dam. Krůček k ženské vzdělanosti*. 1. vyd. Praha: Národní muzeum, 2012. 347 s. ISBN 978-80-7036-366-9.
25. SECKÁ, Milena. *Vojta Náprstek: Vlastenec, sběratel, mecenáš*. Praha: Vyšehrad, 2011. 301 s. ISBN 978-80-7429-173-9.
26. SIROVÁTKA, Oldřich. *Literatura na okraji*. Praha: Československý spisovatel, 1990. 98 s. ISBN 80-202-0122-X.
27. SLABÝ, Zdeněk Karel. *Dívky pro román. Sborník statí*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1967. 176 s.
28. ŠRETROVÁ, Bohumila. *Eliška Krásnohorská*. Praha: Orbis, 1948. 26 s.
29. TILLE, Václav. *Božena Němcová*. 7 vyd. Praha: Družstevní práce, 1947. 371 s.
30. VESELÁ, Zdenka. *Vývoj české školy a učitelského vzdělání*. Brno: Masarykova univerzita, 1992. 147 s. ISBN 80-210-0458-4.
31. VLAŠÍN, Štěpán. *Slovník literární teorie* [online]. Praha: Československý spisovatel, 1984. 468 s. [19.04.2019]. Dostupné na:
<http://www.ucl.cas.cz/edicee/data/prirucky/obsah/VLAS/VLAS.pdf>
32. VLAŠÍNOVÁ, Drahomíra. *Eliška Krásnohorská. Odkazy pokrokových osobností naší minulosti*. Praha: Melantrich, 1987. 318 s.

33. VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla, MARTÍNEK, Jiří a kol. *Cesty k samostatnost. Portréty žen v éře modernizace*. Praha: Historický ústav, 2010. 239 s. ISBN 978-80-7286-164-4.

Studie a články

1. SVĚTLÁ K., HOLINOVÁ A., PECHOVÁ J., a kol. Adresa českých paní. In *Národní listy* [online]. 1863, roč. 3. č. 27. s. 2. [23.03.2019]. Dostupné na:
<http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:f1519ccf-435d-11dd-b505-00145e5790ea?page=uuid:6350da71-435f-11dd-b505-00145e5790ea>
2. KRÁSNOHORSKÁ-PECHOVÁ, Eliška (red.). Listárna redakce. In *Ženské listy*. [online]. 1899, roč. XXVII. č. 2. s. 46. [14.04.2019]. Dostupné na:
<http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:c0a45e84-435d-11dd-b505-00145e5790ea?page=uuid:a05e3c10-435e-11dd-b505-00145e5790ea>